گوڤارا ئەكادیمی یا زانكویا نەوروز (المجلة الأكاديمية لجامعة نوروز)، پ.١٢ ژ.٣، ٢٠٢٣
حقوق الطبع والنشر ©2017. هذه مقالة الوصول اليها مفتوح موزعة تحت رخصة
المشاع الابداعي النسبي – CC BY-NC-ND 4. 0، e-ISSN: 2520-789X
https://doi.org/10.25007/ajnu.v12n3a1740

سیاسەتا توركیا بەرامبەری هەرێما كوردستانێ ل 11 ئەیلولا 2001 - 20 ئادارا 2003

م.هـ. یوسف محمد یوسف، كولێژا یاسا و رامیاری، بەشێ زانستێن سیاسی، زانكویا نەوروز، دهوک، هەرێما كوردستانا ئیراقێ
پ.هـ.د. ڤیان عارف عبدالرحمن، كولێژا بنیات، بەشێ مێژوو، زانكویا دهۆك، دهوک، هەرێما كوردستانا ئیراقێ

پوختە

پشتی رودانا 11 ئەیلولا 2001 دەمێ هێرشێن تیروریستی بۆ سەر هەردوو تاوەرێن بازرگانی ل نیویورك و وەزارەتا بەرەڤانیا ئەمریكا هاتینەكرن، لێدانا عیراقێ و ژناڤبرنا دەستهەلاتێ بەغدا كرە بەرنامێ كارێ خوێ سەرەكی، تایبەتی ل سالا 2002 ئەمریكا گەڤێن توند ل دەستهەلاتا عیراقێ كرن، لێ د هەمان دەمدا توركیا ئەڤ چەندە ب مەترسی لسەر ئاسایشا نەتەوی یا وەلاتێ خۆ زانی، چونكی ب دیتنا ئەنقەرە ئەگەر دەستهەلاتا عیراقێ هاتە ژناڤبرن دێ دەلیڤەیا دامەزراندنا دەولەتا كوردی ل عیراقێ ژلایێ ئەمریكا و هەڤپەیمانێن ویڤە ب كوردان هێتە بەخشین، پاشان دێ كارێگەریا راستەوخۆ لسەر كوردێن توركیا ژی هەبیتن، بۆ داخوازكرنا هەمان مافێن كوردێن عیراقێ.

لەورا توركیا هەمی هەولێن خۆدان كو ئوپەراسیونا هەڤپەیمانا ب سەروكاتیا ئەمریكا دژی عیراقێ نەهێتە ئەنجامدان، ژبەر هندێ چەندین دانوستاندن دناڤبرا ئەمریكا و توركیادا هاتە ئەنجامدان، بەلێ سەرنەكەفتن، چونكی ئەمریكا یا رژدبوو لسەر ژناڤبرنا دەستهەلاتا عیراقێ، د بەرامبەردا توركیا گەرەنتیا ئێكپارچەیا ئاخا عیراقێ و دانەمەزراندنا دەولەتا كوردی ژ ئەمریكا دكر، د هەمان دەمدا ئەمریكا ژی دووپاتی لسەر داخوازێن توركیا دكرن.

پەیڤێن سەرەكی: هەرێما كوردستانێ، توركیا، ئەمریكا، عیراق، ئوپەراسیونا لەشكەریا هەڤپەیمانا نیڤ دەولەتی.

1. پێشەكی

ئەڤ ماوێ بۆ ڤەكولینێ هاتیە دیاركرن، ژ دوو رودانێن گرنگ پێكدهێتن، ئێك: ل 11 ئەیلولا 2001 دەمێ هێرش بۆ سەر هەردوو تاوەرێن ناڤەندێن بازرگانی ل نیویورك هاتینەكرن، دووێ: ل 20 ئادارا 2003 دەمێ ئەمریكا هێرش بۆ سەر عیراقێ دەست پێكری، دڤی ماوێ ویدا سیاسەتا دەرڤەیا توركیا بەرامبەری هەرێما كوردستانێ گەلەكا توندە، ژبەركو ب درێژاهیا مێژوویێ توركیا دان ب هەبوونا كوردا نەدایە و ب مەترسی لسەر ئێكپارچەیا ئاخا خۆ دزانیتن، نەبەس كوردێن توركیا بتنێ بەلكۆ كوردێن ل وان دەولەتێن جیرانێن خۆ ژی دژین، تایبەتی كوردێن عیراقێ، چونكی ب دیتنا توركیا هەر پێشهاتەیەكا ل عیراقێ روبدەتن كارێگەریا راستەوخۆ دێ لسەر توركیا ژی هەبیتن، تایبەتی ئەگەر شەر بەرپابیتن.

دەمێ ئەمریكا پلانا ژناڤبرنا دەستەلاتا عیراقێ دادرشتی، توركیا نەرازیبوونا خۆ دەربری، چوكی ب دیتنا ئەنقەرە دێ دەولەتا كوردی ل عیراقێ بهاریكاریا ئەمریكا و وەلاتێن روژئاڤای هێتە راگەهاندن و پاشان دێ كوردێن توركیا ژی داخوازكەن تەڤلی وێ دەولەتێ ببن و دێ بیتە هوكارێ پارچە پارچەبوونا توركیا، ژبەر هندێ بۆ ئەنقەرە گەلەكا گرنگ بوو، پارێزگارێ ژ ئێكپارچەیا ئاخا عیراقێ بكەتن و بهیچ شێوەیەكێ رێكێ نەدەتن دەولەتا كوردی ل عیراقێ دروست نەبیتن، ژلایەكێ دیترڤە ئەنقەرە دخواست كوردان وەك فشارە دژی ئەمریكا بكاربینیتن داكو ئەمریكا هاریكاریا ئابوری پێشكێشی توركیا بكەتن، تایبەتی دەمێ پروپاگندا هندێ دكر، دێ سوپایێ خۆ هنێریتە باكورێ عیراقێ بۆ دروستكرنا دەڤەرەكا ئارام بۆ سێ مەبەستا ئێك، دەمێ شەر دژی عیراقێ بەرپابوو دێ رێگرێ ژ كوردێن عیراقێ گرێتن ئاوارەی توركیا نەبن، دووێ: گرنتیكرنا پاراستنا ئێكپارچەیا ئاخا عیراقێ و دروست نەبوونا دەولەتا كوردی، سێ: پارێزگاریكرن و بەرەڤانیكرنا توركمانا ل موصل و كەركوكێ، دا ل دەمێ پەیدابوونا شەری و ژناڤچوونا عیراقێ، هێزێن كوردی كونترولا وان هەردوو باژێرێن دەولەمەند بنەڤتێ نەكەن

2. گرنگیا ڤەكولینێ

ئەڤێ ڤەكولینێ گرنگیا خۆ یا تایبەتا هەی بۆ هەرێما كوردستانێ، چونكی كورد بابەتێ سەرەكێ سیاسەتا توركیا بوون، نەخاسمە دەمێ ئەمریكا گەڤێن ژناڤبرنا دەستهەلاتا عیراقێ كرین، بۆ ڤێ مەبەستێ واشنتون دانوستاندن دگەل ئەنقەرە دەست پێكرن، بۆ ڤەكرنا بەرەیێ باكورێ لسەر ئاخا توركیا دژی عیراقێ، د هەمان دەمدا توركیا ئەڤ سیاسەتا ئەمریكا ب مەترسی لسەر ئاسایشا نەتەوەی یا خۆ دا زانین، ژبەركو وەسا هزردكر ئەگەر شەر دژی عیراقێ هاتە بەرپاكرن دێ دەلیڤەكا باش بۆ هەرێما كوردستانێ هێتە پێش بۆ راگەهاندنا دەولەتا كوردی ل عیراقێ، هەروەكی كا چاوا ل شەرێ كەنداڤێ یێ دووێ ل سالا 1991 ب پشتەڤانیا هەڤپەیمانا دەلیڤە بۆ كورێن عیراقێ چێبوو دەمێ مافێ ئوتونومی وەرگرتی،

لەورا نەنقەرە هەمی هەولێن خۆدان كو شـــەر دژ عیراقێ بەرپانەبیتن، هوكارێ سەرەكی ژ ئەڤێ سیاسەتا ئەنقەرە كورد بوون.

3. ئارمانجا ڤەكولینێ

جو ل ڕاسـتیدا گەلەگ گرنگە ناڤەندێن ئەكادیمی ب گشـتی و ل زانكۆیا ب تایبەتی ڤەكولینێ لسەر ئاراستێ سیاسـەتا توركیا بەرامبەری كوردا ب گشـی و هەرێما كوردســتانێ ب تایبەتی بكەن، چونكی توركیا لســەر ئاســتێ جیهانێ و هەرێمێ بۆ هەر ڕودانەكێ هەلویستێ خۆ هەیە، دیسان سیاسەتا وێ یا دەرڤە كاریگەریا خۆیا هەی تایبەتی لســەر هەرێما كوردســتانێ ژبەركو هەڤســنورە، ژلایەكێ دیترڤە هەر پێشــهاتەكا هەرێمی و نیڤ دەولەتی ل عیراقێ و هەرێما كوردســتانێ بەرپابیتن، ئەنقەرە هەلویســتێ خۆ ژێ وەردگریتن، تایبەتی ئەگەر شـەر بیتن، چونكی ب دیتنا ئەنقەرە دێ كاریگەری خۆ یا ڕاســتەوخۆ لسـەر توركیا ژی هەبیتن، هەروەسـا دڤێ ڤەكولینێدا كاریگەریا سیاسـەتا توركیا لسـەر هەرێما كوردســتانێ هاتینە بەرچاف روهنكرن و شروڤەكرن تایبەتی ئەو خالێن كو ل جەم توركیا هێلێن سورن نابیتن بهێنە بەزاندن.

4. ئاریشا ڤەكولینێ

پشـتی ڕودانێن 11 ئەیلولا 2001 ئەمریكا ئەو وەلاتێن دژی بەرژەوەندیێن وی سـیاسـەتەكا توند دژی وان بكارئینا، عیراق ژی ئێك ژ وانا بووی كو پیلانا ژناڤبرنا دەسـتهەلاتا وێ دانای، بەلێ توركیا ئەڤ سیاسـەتە دژی بەرژەوندیێن خۆ زانی، لەورا گەڤێن توند بەرامبەری هەرێما كوردستانێ بكارینان، تا وێ ڕادێ گەڤێن هنارتنا سوپای بۆ هەرێما كوردستانێ ددا، داكو ڕێگریێتن ژ دروسـتبوونا دەولەتا كوردی ل عیراقێ، هەروەســا زۆر جارا ژبەر وان گەڤێن توركیا دكرن، دەســتهەلاتدارێن هەرێما كوردســتانێ بەرسـڤ ددان، ئەڤ چەندە ژی دبوو هوكارێ تێكچوونا پەیوەندیێن هەردوولایان.

5. ڕێبازا ڤەكولینێ

ڤەكولین لســەر ڕێبازا شروڤەكرنا مێژووی و ســیاسی هاتیەكرن، تایبەتی ســیاســەتا دەرڤەیا توركیا هەمبەری هەرێما كوردســتانێ هاتیە شروڤەكرن و ڕوهنكرن.

6. گریمانا ڤەكولینێ

ڕاسـتە ژناڤبرنا دەســتهەلاتا عیراقێ دێ كاریگەریا خۆ لســەر توركیا ژی هەبیتن، ئایا دێ دبیتە هوكارێ دروسـتبوونا دەولەتا كوردی وەكی توركیا هزربوو دكر، یان ئەمریكا یا ئامادەبوو ل عیراقێ دەولەتەكا كوردی دروســت بكەتن، یان توركیا پرســا دەولەتا كوردی وەك ئامرازەك د ئاژراند ب ئارمانجا دەســتڤە ئینانا بەرەوەندیێن خۆ یێن ئابوری و سیاسی ل عیراقێ و هەم ل جەم ئەمریكا بخۆ ژی.

7. پلانا ڤەكولینێ

ناڤ و نیشـانێ پلانێ، (سـیاسـەتا توركیا بەرامبەری هەرێما كوردسـتانێ ل 11 ئەیلولا 2001 -- 20 ئادارا 2003)، پلان ژ سـێ تەوەرا پێك دهێتن، تەوەرێ ئێكێ: هەلویستێ توركیا ژ ئۆپەراسیونا هەڤپەیمانا یا دژی عیراقێ، د ئەڤی تەوەریدا بەحسـا هەلویسـتێ توركیا هەر پشـتی ڕوانا 11 ئەیلولا 2001، هاتیە شروڤەكرن، تایبەتی دەمێ ئەمریكا ژناڤبرنا دەسـتهەلاتا عیراقێ كریە بەرنامێ كارێ خۆ. تەوەرێ دووێ: ترسا توركیا ژ دروستبوونا دەولەتا كوردی ل عیراقێ، د ئەڤی تەوەریدا هەلویسـتێ توركیا دەربارەی مەترسـیا دروسـتبوونا دەولەتا كوردی ل عیراقێ هاتیە ڕوهنكرن، تایبەتی دەمێ ئەمریكا لسـەر هێرشـكرنێ بۆ سـەر عیراقێ ڕژدبووی، تەورێ سـێ: ئەڤ تەوەرە یێ تەرخانكریە بۆ وان دانوسـتاندنێن دناڤبەرا ئەمریكا و توركیادا هاتینە ئەنجامدان لسـەر دەسـتیریدانا ئەنقەرە بۆ ڤەكرنا بەرەیێ باكوری دژی عیراقێ، لێ توركیا ڕێك ب ئەمریكا نەدا ئاخا وێ ژلایێ سـوپایڤە بهێتە بكارهاتن، هوكارێ سـەرەكی ژی، هەر ئەو گومانا توركیا بوو ژ دروستبوونا دەولەتا كوردی ل عیراقێ.

تەوەرێ ئێكێ: هەلویستێ توركیا ژ ئۆپەراسیونا هەڤپەیمانا یا دژی عیراقێ.

پشتی هێرشا 11 ئەیلولا 2001، ئەمریكا هندەك وەلات ب ژێدەرێ خرابكاریێ ناســاندن، عیراق ژی ئێك ژ وان وەلاتا بوو، ل 13 ئەیلولا 2002 جورج دبلیو بوش سـەروكێ ئەمریكا، ل ئەنجومەنێ نەتەوەیێن ئێككرتیدا، وتارەك پێشكێشكر بۆ سـەركردێن جیهانێ خۆیاكر، دڤێتن كار لسـەر وان هەرەشێن قوس بكەین یێن ژلایێ عیراقێڤە دهێنە دروسـتكرن، ئەمریكا ئاماژەپێدێ كر كو عیراقێ پێشتر چەكێ قەدەغەكریێ كیمیا و بایلوجی بكارئینایە و گرنگیێ ب پەرەپێدانا چەكێ ئەتومی ددەتن و دشێتن چەكێ كومەلكوژ دژی جیرانێن خۆ ژی بكاربینیتن، دبیتن ئەڤ چەكێ مەترسیدار بكەڤیتە دەستێن تیرورستاندا ژی، ژلایەكێ دیترڤە ئیدارا بوش ڕاگەهاند، ل ژێر چاڤدێریا نەتەوەیێن ئێككرتیدا بهیچ شێوەیەكێ ئەم نەشێن ب ڕەنگەكێ كاریگـەر چاڤدێریا تاقیگەهێن چەكێ ئەتومیێ ل عیراقێ بكەین، هەروەسا عیراق دەستبەرداری گەشەپێدانا ئەتومی نەبوویە و هەڤركیا سیستەمێ نەتەوەیێن ئێككرتی دكەتن، ب باوەریا بوش پێدڤی بوو ئەنجومەنێ ئاسایشا نیڤ

دەولەتێ ب بریار و یاسایا بەرهنگاریا ڕامالینا چەکێ ئەتومیێ عیراقێ ببوو (Aydın, Nihat ,2007,14).

ب گورەی پتریا دەستهەلاتدارێن تورکیا دەولەتا کوردی پێشتر ل باکورێ عیراقێ یا هاتیە دامەزراندن،]مەبەست ژێ مافێ ئوتونومی هەرێما کوردستانێ یا سالا 1992[هەر چەندە کوردان سەربەخۆیا خۆ ڕانەگەهاندیە، لێ چاڤەرێ دەرفەتەکا مسوگەردکەن داکو دەولەتێ ڕابگەهینن، ئەگەر ئەمریکا دەستهەلاتا عیراقێ ژناڤببەت، کورد دشێن سودی ژ ئەوێ نەسەقامگیریا سیاسی بۆ ڕاگەهاندنا دەولەتا سەربەخۆیا کوردی وەربگرن، پشتی ڕودانێن ئەمریکا یێن 11 ئەیلولا 2001، تورکیا ئەوان بارودوخێن سیاسی ل دەڤەرێ ب مەترسی لسەر خۆ دبینیت، ژبەر هندێ ژ بەرێ پتر دەست ب سیاسەتا دەستێوەردانێ ل دەڤەرێ کر (Erkmen, 2002, 188). ترسا تورکیا ئەوبوو هەمان سیناریویا پشتی شەرێ کەنداڤێ یێ دووێ ل سالا1991 دووبارە ببیتەڤە، چونکێ دارێژەرێن سیاسەتا تورکیا پشتی داوی هاتنا شەرێ کەنداڤی ب شێوەیەکێ جدی ژ ئایندەیێ عیراقێ دلگرانبوون، ژبەر هندێ تورگوت ئوزال Turgot Özal[1]. سەروک کومارێ تورکیا وەسا هزردکر، ب داویبوونا شەری، صدام حسین نەشێت لسەر دەستهەلاتێ بمینیت و دبیت عیراق دابەشببیت، ببیتە ئەگەرێ هندێ کو دەولەتا کوردی بهێتە دامەزراندن، لەورا ئوزال پێشنیاکر لەشکەرێ تورکیا دژی عیراقێ بەشداری د هەڤپەیمانا نیڤ دەولەتیدا بکەتن، بەلێ سەرکردایەتیا لەشکەرێ و وەزارەتا دەرڤە یا تورکیا ل وی دەمی دژی بۆچوونا ئوزال بوون، ئەڤ چەندە بۆ هوکارێ هندێ کو تورکیا د ماوێ شەریدا، ئاستەکێ سنوردارکری بەشداریا هەڤپەیمانا نیڤ دەولەتیدا هەبیتن، دیسان پشتی شەری ژی گوهرانکاری د سیاسەتا باکورێ عیراقێدا چێبوو، ئوزال پەیوەندی دگەل سەرکردێن کورد دروستکرن، ئارمانج ژێ ئەوبوو کو زانیاریا وەربگریتن و تورکیا ئاخفتنا خۆ ل باکورێ عیراقێ هەبیتن(Pusane,2017, 45 - 46).

وەکی پێشر- هاتیە دیارکرن تورکیا دژی هەر هێرشەکا سەربازیبوو بۆ سەر عیراقێ، سەروک وەزیرێ تورکیا بولند ئەجەڤیت Bülent Ecevit[2]. ل تشرینا دووێ 2001 د دیدارەکا تیلفزیونیدا ئاماژەپێهندێ کر، هەر هێرشەکا دژی عیراقێ دێ ناسەقامگێریێ ل روژهەلاتا ناڤین پەیداکەتن، دبیتن عیراق پارچە پارچە ببیتن، د هەمان کاتدا تورکیا ژی دێ توشی کێشەیەکا مەزن ببیتن و دێ کاریگەری ل سەربەخۆی یان ئێکپارچەیا ئاخا تورکیا ژی هەبیتن(ئارک، 2010، 55 - 56). و دێ قەیرانەکا دیتر روژهەلاتاناڤین پەیدابیتن، تایبەتی ل دەولەتێن دەستهەلاتا وان یا ناڤەندی بیتن، تورکیا ژی ئێک ژ وان دەولەتایە(ذنون 2019، 153). لێ ترسا تورکیا یا سەرەکی ژ هێرشا ئەمریکا بۆ سەر عیراقێ و گوهرینا دەستهەلاتا وێ، دێ بیتە ئەگەرێ پەیدابوونا دەولەتا کوردیا سەربەخۆ ل باکورێ عیراقێ، ب هەمان شێوە دێ کاریگەریاخۆ لسەر بزاڤێن نەتەوەی یا کوردی ل تورکیا ژی هەبیتن، لەورا ب دیتنا تورکیا ئەڤ چەندە مەترسی و گەڤن لسەر ئێک پارچەی و ئەولەهیا نەتەوەیا وێ(Karaçoban, 2019, 197). پەیمانگەهێن سیاسیێن تورکیا ئەڤێ چەندی دووپاتدکەن، پشتی شەرێ کەنداڤێ دووێ، ئەمریکا و بەریتانیا دەڤەرەکا ئارام بۆ کوردا دابینکر تا ژ شالاوا سوپایێ عیراقێ بپارێزن پاشان کوردا شیان ئیدارەکا کوردی دروست بکەن و بریڤەببەن و چەندین جهێن خۆ ئاڤەدانکرن ئەڤ هەولە بۆ جهێ سەرنجا تورکیا، دبیتن پشتی گوهرینا حکومەتا عیراقێ ب هەمان شێوە ببیتە ئەگەرێ دروستبوونا دەولەتا کوردی و کاریگەری سەر کوردێن ژێر دەستهەلاتا ئەنقەرە ژی هەبیتن(کوردستانی نوێ، روژنامە، 2002/1/23، ژ 2665).

لدور ڤێ مەترسیێ، دەمێ ئەمریکا ئامادەکارییێن هێرشێ بۆ سەر عیراقێ دکرن، بانگهێشتا ئەجەڤیت بۆ واشنتون کر، ڕاگەهاندنا تورکیا ئاماژەپێهندێ دکرن کو ئەجەڤیت دگەل بەرپرسێن ئەمریکیدا ئێک ژ تەوەرێ وی دێ تێکەزی لسەر بارودوخێ عیراقێ بیت، ب ئاشکرای تورکیا دگەل ئێکپارچەیا ئاخا عیراقییە و دژی هندیە کو دەولەتاکا کوردی ل باکورێ عیراقێ و دەولەتەکا شیعی ل ژێردەستیا ئیرانێ ل باشورێ عیراقێ بهێنە دامەزراندن (Cumhuriyet Kazetesi, 1 Ocak 2002, SAYI 27845). و دەمێ ئەجەڤیت ل 16 کانونێ دووێ 2002 گەهشتە واشنتون ل کوچکا سپی دگەل جورج بوش سەروکێ ئەمریکادا کومبووی دانوستاندن لسەر چەند تەوەراکرن، دەربارەی عیراقێ، جیمس وولسی- ڕیڤەبەرێ دەزگەهێ هەولگێریا ناڤەندیا یا ئەمریکی Central Intelligence Agency (C I A) دیارکر، ب ژناڤبرنا دەستهەلاتا عیراقێ سنورێن وی دێ وەکی خۆ هێنە پاراستن و هیچ دەولەتەکا کوردی ل عیراقێ ناهێتە دامەزراندن (Cumhuriyet Kazetesi, 17 Ocak 2002, SAYI 27861). هەر چەندە ئەمریکا سوزدایە ئەنقەرە کو ڕێکێ ب دامەزراندنا دەولەتەکا کوردی ل باکورێ عیراقێ نادەتن(کوردستانی نوێ، روژنامە، 2002/2/9، ژ

2679). ژلایەکێ دیترڤە کوردا ژێ دووپاتی لسەر ئێکپارچەیا ئاخا عیراقێ دکر، بۆ نمونە، جەلال تەلەبانی ل 2002/3/4 د سەرەدانەکا فەرمیدا گەهشتە ئەنقەرە و دگەل ژمارەکا بەرپرسێن بلندێن تورکیادا کومبوو، پاشان دیدارەك دگەل کەنالێ CNN تورك ئەنجامدا، ناڤبری ئارمانجا سەرەدانا خۆ رۆهندکەتن، کو ئەنقەرە داخۆاز ژ مەکریە کو ئێکپارچەیا ئاخا عیراقێ بهێتە پاراستن، بەری هەر تشتەکێ ئەم خۆ ب عیراقێ دزانین و دێ بەرگریێ ژ ئێکپارچەیا ئاخا عیراقێ کەین و تورکیا ب ئەڤێ سیاسەتێ یا پێ خۆشحالە، مە یا بۆ تورکیا رۆهنکری کو مە سەربەخۆی نەڤێت و ئەم دژی پارچە پارچەکرنا عیراقێ نە، ب بۆچونامە سەربەخۆیا باکورێ عیراقێ مومکین نینە و چ کەس ب وی شێوەی هزرناکەن، هیچ ئەگەرەکێ ب وی شێوەی ل ئارادا نینە، پێدڤی ناکەتن تورکیا د ئەڤی بواریدا خۆ نیگەران بکەتن، چونکی چ کەسێ داخۆازا کوردستانەکا سەربەخۆ نەکریە و کوردستانا سەربەخۆ ل ئارادا نینە(کوردستانی نوێ، روژنامە، 2002/3/10، ژ 2701).

ژلایەکێ دیترڤە لێدوانێن حکومەتا تورکیا و کارڤەدانا فەرمیا تورکیا، ب ڤێ چەندێ بۆ ئەمریکا دیاردبیتن کو تورکیا دژی هێرشا بۆ سەر عیراقییە، د هەمان دەمدا ئەمریکا هەست بهندێ دکەتن کو هەلویست و رولێ تورکیا گەلەکێ گرنگە، لەورا ئیدارا ئەمریکی پەیوەندیا ئێکسەر ب لەشکەرێ تورکیا دکەتن یا کو کونترولا راستەقینەیا وی وەلاتی دکەتن، ژبەر هندێ دیك چینی (Dick Cheney) جێگرێ سەروکێ ئەمریکا ل 21 ئادارا 2002 سەرەدانا ئەنقەرە کر، دەسپێکێ دگەل ئەجەڤیتدا کومبوو، پاشان دگەل فەرماندارێن لەشکەری ب سەروکاتیا حسین کیڤریك وغلو (Hüseyin Kıvrıkoğlu) سوپا سالارێ تورکیا دانیشت و دەربارەی ژناڤبرنا رژێما عیراقێ دیارکر کو ب راستی ئەمریکا پێدڤی ب پشتەڤانیا تورکیا هەیە، د گوتو وێژێن دناڤبەرا هەردوولایاندا، شاندێ لەشکەرێ تورکیا مەرجێ رازیبوونا ئەنقەرە د بەشداریکرنا هێرشا دژی عیراقێ بۆ شاندێ ئەمریکی دیارکر، ئەوە کو لەشکەرێ تورکی کونترولا باکورێ عیراقێ بکەتن، ئەڤ مەرجێ لەشکەر تورکیا ژبۆ هندێ بوو کو مەترسیا دروستبوونا دەولەتا کوردی ل باکورێ عیراقێ نەهێلیتن، چونکی ژناڤبرنا دەستهەلاتا عیراقێ دێ مەترسی لسەر ئەولەهیا نەتەوەی یا تورکیا هەبیت، ژبەرکو ئەگەر دەولەتا کوردی ل عیراقێ دروستبوو، دێ کوردێن تورکیا ژێ ئێکگرتنێ دگەلدا کەن و ل پاشەرۆژێدا دێ دەولەتا کوردیا مەزن دروست بیتن، ئاماژەبهندێ نەهاتیەکرن کا دکومبوونێدا بەرسڤا شاندێ ئەمریکی بۆ مەرجێ تورکیا چبوویە(النعیمی، 2009، 67 - 68).

د هەمان دەمدا کورد بەردەوامبوون بۆ داواکرنا مافێن خۆ، چونکی ل 2002/5/24 بێ کو ئاماژە بجهی بهێتەکر، هەر دوو سەرکردێن کورد مسعود بارزانی و جەلال تەلەبانی دگەل ژمارەیەکا بەرپرسێن ئەمریکی دانیشتن و دەربارەی کەرکوکێ داخۆاز ژوانکر، پشتی ژناڤبرنا دەستهەلاتا عیراقێ باژێرێ کەرکوکێ بهێتە سەر هەرێما کوردستانێڤە، هەروەسا ژێدەرێن تورکی ئاماژە بهندێ دکر کو پارتی دیموکراتی کوردستان پروژە دەستورەك ئامادەکربوو ئاماژەیەکبوو بۆ ئاڤاکرنا عیراقا فیدرال، کو ژ (77) مادا پێکدهات ناڤەروکا وی دەولەتا عیراقێ یا نوی سیستەمێ وێ کومارا فیدرالیە، ل مادێ (2)دا هاتبوو دەڤەرێن کوردی، ژ باژێرێن (کەرکوك، هەولێر، سلێمانی، دهوك، شێخان، ئاکرێ، شنگال، زمار، خانقین، مەندەلی و بەدرە) پێکدهاتن، و ل مادا (5)دا هاتیە کەرکوك پایتەختێ هەرێما کوردستانا عیراقییە...، لێ پەیوەستیا پروژێ ناڤبری دناڤبەرا کورد و تورکیا، کورد و تورکوماناڤە پرسا کەرکوکییە، ژبەرکو نوێنەرێ بەرەیێ تورکومانی ئورهان توکین ل واشنتون خۆیاکر، کەرکوك دێ هەرمینیتن پایتەختێ تورکومانێن عیراقێ، پروژێ کورد پەسەند نەکر، سەبارەت دیتنا تورکیا بۆ پروژێ ناڤهاتی، وزدم سانبرك سەفیرێ خانەنشینکری و سەروکێ دامەزراوا ڤەکولینێن کومەلایەتی و ئابوری یێت تورکیا، هوشداری ژ مەترسیا دامەزراندنا دەولەتا کوردی ل عیراقێ دا(بتروسیان، 2008، 46 - 44).

ژلایەکێ دیترڤە دچارچوڤێ دانوستاندنێن دناڤبەرا تورکیا و ئەمریکا ل 2002/7/14 جێگرێ وەزیرێ بەرەڤانیا ئەمریکا پاول ولفویتز (Paul Wolfowitz) ل ئەستەمبولێ د کونگرەکێ روژنامەڤانیدا تێکەزی لسەر هندێ کر، دروستبوونا دەولەتا کوردی ل باکورێ عیراقێ ل جەم تورکیا ناهێتە قەبولکرن، لەورا یا بەرهوز (بەرئاقل) نینە ئەمریکا ب دامەزراندنا دەولەتا کوردی رازیبیتن(Cumhuriyet Kazetesi, 15 Temmuz 2002, SAYI 28040) . دەربارەی هەلویستێ ئەنقەرە، مسعود بارزانی د دیدارەکا تەلەڤیونیدا دیارکر، تورکیا دەولەتەکا هەڤسیا مەیە حەزدکەین پەیوەندیێن دوستایەتیێ و هاریکاریێ دناڤبەرامەدا هەبن، ئەم ل هەستیاری و ترسا تورکیا دگەهین، بەلێ یا مە دڤێتن دووپات بکەین ئەوە کو کوردستان نابیتە ژێدەرێ هەرەشێ بۆ ئاسایش و بەرژەوەندیێن تورکیا، لێ ب شێوەیەکێ بنەرەتی دەستێوەردانا تورکیا بۆ ناڤ کاروبارێن عیراقێ ب گشتی و ل هەرێما کوردستانێ بتایبەتی ل ژێر هەر پەردەیەکێ و بهانەیەکێدا رەتدکەین(برایاتی، روژنامە، 2002/8/7، ژ 3758).

ل ئەڤێ ماوەیدا كورد مژارا سەرەكیا توركیا و ئەمریكا بوون، ل 20 ئابا 2002 ژێدەرەكێ توركی هندەك زانیاریا دەربارەی دانوستاندنێن نهێنی دناڤبەرا شاندەكێ وەزارەتا بەرەڤانیا ئەمریكی و لەشكەرێ توركی كو دەستهەلاتدارێن ڕاستقینە یا توركیایە دكەتن، ئاشكراكریە مەرجێ لەشكەرێ توركیا كو بەشداری د هێرشا ژناڤبرنا دەستهەلاتا عیراقێ دا بكەتن، ئەوە كو كوردستانا عیراقێ ب توركیاڤە بهێتە نیساندن مەبەست ژێ هەر دوو باژێرێن كەركوك و موصل بوویە، كو ب نەفتێ دەولەمەندن و دێ توركیا مافێ ئوتونومی ب كوردێن عیراقێ ژی دەتن، لەشكەرێ توركیا دووپاتی لسەر هندێ كریە، ئەگەر كوردستانا عیراقێ ب توكیاڤە بهێتە نیساندن، دێ ڕێگرێ ژ دروستبوونا دەولەتا كوردی یا سەربەخۆ مسوگەر گریتن، دیسان دێ مەترسیا كوردێن توركیا ب دوماهیك هێتن كو تەڤلی دەولەتا كوردێن عیراقێ نەبن، جهێ ئاماژەپێكرنێیە هەر ل ئابا 2002 وەزیرێ بەرەڤانیا توركیا صباح الدین ئوغلو (Sabahaddin oğlo) د لێدوانەكا روژنامەڤانیدا دیاركر، هەر دوو باژێرێن كەركوك و موصل باژێرێن مێژووی یێن توركی نە و توركیا سازشێ ژ وانا ناكەتن(خەبات، جریدة، 2002/8/23، ع 1092).

هەر د هەمان دەمدا پارتی ب توندی بەرسڤا وەزیرێ دەرڤە یا توركیا ددەتن كو د روژناما برایەتیدا هاتە بەلاڤكر دبەشەكێ وێدا هاتیە، پێویستە بەرپرسێن تورك ب ئاقل و حیكمەت هەلوسكەفتا دگەل ڕوداناندا بكەن، سود ژ وانەیێن مێژووی وەربگرن و هەمیشە چارەڤیسێ سوپایێ دەولەتا عوسمانی ل كوردستانێ بینە بەرچاڤ، چ جارێن دیتر زمانێ گەف بۆ داگیركرنا باژێرێن عیراقێ و هەرێما كوردستانێ بكارنەئینن، چونكی زمانێ هەرەشا ل ڕوژگارا مەدا بەها نەمایە، ئەگەر هەر لسەر هەلویستێ خۆ موكرن، بلا دووبارە چارەڤیسێ خۆ ئەڤرو ل كوردستانێ تاقیبكەن، ل وی دەمی دێ ب چاڤێن خۆ بینن كا ئەڤ گەلە چاوا بۆ پاراستنا پیروزیێن خۆ دێ خۆ دەتە كوشتن، ئەوژی كو كوردستانە و ئەگەر دەستێ خۆ بۆ درێژبكەن، دێ وەلاتێ بۆ وان كەینە گورستان، ب وەزیرێ بەرگریا توركیا دبێژین... چ باژێر و باژێركەكێ كوردستانێ یان یێ عیراقێ بەهرا وان نینە، ئەم كورد نە هەر بەرگریێ بتنێ ل كەركوكا دلێ كوردستانێ و هەولێرا یا پایتەختێ كوردستانێ دێ كەین، بەلكو بگرە بەرگریێ ل باژێرێ موصل و بەغدا ژی دێ كەین(بۆ زێدەتر بنێرە، برایەتی، روژنامە، 2002/8/21، ذ 3770).

پشتی ئەڤێ لێدوانێ سەفین دزەی نوینەرێ پارتی ل ئەنقەرە ل 23 ئابا 2002، سەرەدانا وەزارەتا دەرڤەیا توركیا كر و دگەل توركە گول كورتەكێن بەرپرسێ بەشێ روژهەلاتا ناڤین دانیشت، سەرەرایێ كو هەردوولایان داخوازكرن پەیوەندیێن پارتی و توركیا ئاساییبن، پاشان دزەی نەرازیبوونا پارتی دەربارەی لێدوانا وەزیرێ بەرەڤانیا توركیا ب توركە گەهاند، ناڤبری ڕوهنكر كو وەزارەتا دەرڤەیا توركیا پێشتر ڕاگەهاندیە كو ئەنقەرە ڕێزێ ل ئێكپارچەیا ئاخا عیراقێ دگریتن و چاڤ ل ئاخا هیچ وەلاتەكێ دیتر نینە(برایەتی، روژنامە، 2002/8/25، ذ 3773). هەر سەبارەت گەڤێن وەزیرێ بەرەڤانیا توركیا، هوشیار زێباری بەرپرسێ پەیوەندیێن دەرڤە یێن پارتی، سەرەدانا توركیا كر، ناڤبری ڕاگەهاند مە ب بەرپرسێن توركیا ڕاگەهاند، ئەوا د روژناما برایەتیدا هاتیە بەلاڤكرن ئەو بەرسڤە بۆ وەزیرێ بەرەڤانێ توركیا و لێدوانا وی ڕەتدكەین، زێباری خۆیا كر توركیا بەردەوام دووپاتێ لسەر ئێكپارچەیا ئاخا عیراقێ دكەن(برایەتی، روژنامە، 2002/9/3، ذ 3781). لێ ب بەردەوام هزرا توركیا ئەوبوو كو هەر دەما دەستهەلاتا عیراقێ بهێتە گوهارتن، دێ ڕێكێ ب كوردێن باكورێ عیراقێ دەتن ب وێ مەبەستێ كو بارودوخ دێ دەرفەتا دامەزراندنا دەولەتەكا سەربخۆ ب وان بەخشیتن...، سەبارەت ئەڤێ پروژەی ئەمریكا هەولدەتن كو باوەری ب توركیا بینیتن، بەلێ توركیا و ئیران و سوریا كارڤەدان ژ ئەوی پروژەی هەبوو، چونكی هەست ب وێ مەترسیا مەزن و ستراتیجیا ژ دایكبوونا دەولەتا كوردی دكر(أوغلو، 2011، 480). هەر چەندە كوردان بەردەوام دووپاتی لسەر ئێكپارچەیا ئاخا عیراقێ دكر، لێ توركیا بەردەوام ب گوماڤە تەماشەدكر.

تەوەرێ دووێ: ترسا توركیا ژ دروستبوونا دەولەتا كوردی ل عیراقێ.

ل ئەڤێ ماوەیدا ئەنقەرە ترس ژ دروستبوونا دەولەوتا كوردی هەبوو، لەورا بەردەوام بەرپرسێن حكومەتێ و فەرماندارێن لەشكری، گەڤێن و لێدوان دژی كوردستانێ ددان، ژلایەكێ دیترڤە ڕاگەهاندنا توركی ب هەستیاریڤە نوچە لسەر كوردستانێ پارڤەدكرن، بۆ نمونە روژناما جمهورەیەت دیاردەتن مسعود بارزانی ڕاگەهاندیە، هەر دەمێ لەشكەرێ توركیا هێرشێ بكەتن دێ كوردستانێ بۆ وان بیتە گورستان[3]. و دێ بەرەڤانێ ژ باژێرێن موصل، كەركوك و هەولێرێ كەین(Cumhuriyet Kazetesi, 22 Ağustos 2002, SAYI 28078.).

كورد مەترسیا سەرەكیا توركیا بوون، چونكی، گارق عزیز (1936 - 2015) جێگرێ سەروكێ وەزیرای عیراقێ ل 2002/10/1 سەرەدانەكا ئەنقەرەدا و دگەل ئەحمەد نەجدەت سیزەر سەروك كومارێ توركیا و بولند ئەجەڤیت

سەرۆك وەزيران و شوكرو سينا گورەل (Şükrü Sina Gürel) جێگرێ سەرۆك وەزيران و وەزيرێ دەرڤە كومبوو، عزيز پەياما صدام حسين ب ڕاپەدارێن توركيا گەهاند، بۆ وان دياركر ئەنجامدانا ئوپەرەسيونا ئەمريكا دژی عيراقێ دێ ئەمنا هەڤسیێن مەژی تێكچيتن، ئەگەر عيراق هاتە دابەشكرن، ب هەمان شێوە توركيا ژی دێ هێتە دابەشكرن، چونكی ئارمانجا ئەمريكا ل دەڤەرێ دامەزراندنا دەولەتەكا كوردیە، ناڤبری خۆياكر، د هەر ئەگەرەكيدا ژ ئەنجامدانا هێرشێ، ئەگەر توركيا دەستيريا بكارئينانا ئاخ و بنكێ فروكەخانا ئەنچەرليك بێ سەربازی، ب فروكێن ئەمريكا بدەتن، ل وی دەمی پەيوەندیێن عيراقێ دگەل توركيا بەردەوام نابن ب تەمامی دێ تێكچن(Cumhuriyet Kazetesi, 3 Ekim 2002, SAYI 28120). پاشان شوكرو سينا ڕاگەهاند دانوستاندنا دگەل گارق عزيز يا ئەرێنی بوو، لێ دەربارەی گوتنا وی دەمی گوتی بلا ل بيراوە نەچيتن، ئەگەر عيراق دابەشبوو توركيا ژی ب هەمان شێوە دێ دابەشبيتن، چونكی ئەمريكا كار بۆ دامەزراندنا دەولەتەكا سەربەخۆيا كوردی ل دەڤەرێ دكەتن، شوكرو خۆياكر ڕاستە ئەڤ هەرێمە يا وەسايە كو هەرێمەك هەمی هەڤسەنگیێ پێكڤە گرێددەتن، لێ توركيا يا دابەشنەكریە و ئێكپارچەيا وێ ل ژێر گەرەنتيا نەتەوەيا توركيادايە، ژبەر هندێ مە هيچ نيگەرانيەك ژ دابەشبوونێ نينە، هەروەسا يوسف بولوچ پەيڤداری وەزارەتا دەرڤە خۆياكر هەلسەنگاندنا عزيز يا سودبەخش نەبوو و ل هەمان دەمدا توركيا دگەل چارەسەريا ئاشتيانەیە بۆ ئاريشا عيراقێ(Cumhuriyet Kazetesi, 2 Ekim 2002, SAYI 28119).

هەر د هەمان دەمدا وەزارەتا دەرڤەيا توركيا داخواز ژ مسعود بارزانی و جەلال تەلەبانی كرن كو چ بريارا دژی بەرژەوەندیێن توركيا ل هەرێمێ وەرنەگرن و ئەوێ هەيكەليەتا فيدراليا پارتی ديموكراتی كوردستان و ئێكەتی نيشتيمانی كوردستان ل پەرلەمانێ كوردستانێ هەولا دامەزراندنا وێ ددەن، بێ بەشداريكرنا نوينەرێن توركومانا و گرنتيكرنا ئێكپارچەيا ئاخا عيراقێ ناهێتە قەبولكرن(Cumhuriyet Kazetesi, 3 Ekim 2002, SAYI 28120). ئەجەڤيت دووپاتدكەن مە ب تەلەبانی و بارزانی ڕاگەهاندیە، ئەگەر چ تشت بەرچاڤ نەهاتنە وەرگرتن، ئەوا پێويست بيتن دێ ئەنجامدەين، هيڤيدارين پەرلەمانێ كوردان وەك پەرلەمانێ دەولەتێ هەلسوكەفتا نەكەتن، ئەجەڤيت تێكەزێ ل هندێ دكەتن كو توركومان ل عيراقێ ڕەگەزەكێ سەرەكینە و ل ئەڤێ پەرلەمانيدا]پەرلەمانێ كوردستانێ[جهێ خۆ هەبيتن(Cumhuriyet Kazetesi, 4 Ekim 2002, SAYI 28121). هەر چەندە بارزانی پێشتر ڕاگەهاندبوو، گەڤێن توركيا سەبارەت ب بەهانەيا دامەزراندنا دەولەتا كوردی ل عيراقێ گەڤێن ڤالانە، ئەم سازشێ ژ بوستەكا ئاخا كەركوكێ بۆ توركيا ناكەين(Cumhuriyet Kazetesi, 6 Eylül 2002, SAYI 28093).

ئەڤ گەف و هەلويستێ توركيا هەڤدەمە دگەل دانيشتنا پەرلەمانێ كوردستانێ ل 2002/10/4 لدور جێبەجێكرنا ڕێكەفتنا واشنتون يا سالا 1998 يا دناڤبەرا پارتی و ئێكەتيدا هاتيە واژوكرن، ئەڤ دانيشتنە پشتی شەش سالا ژ كار كەفتنا پەرلەمانێ هاتە بەستن، ژ ئەگەرێ شەرێ ناڤخۆيێ كوردستانێ ژ نوڤە دەست ب دانيشتنێن خۆ كرن، دانيشتن ب ئامادەبوونا مسعود بارزانی و جەلال تەلەبانی و هەردوو ليستێن پارتی و ئێكەتی هاتە بەستن، هەروەسا ئێك ژ تەوەرێ سەرەكیێ د ڤێ كومبوونيدا ب تێكرايا دەنگا فيدراليەت بۆ هەرێما كوردستانێ د چارچوڤێ عيراقيدا هاتە پەسەندكر، جهێ ئاماژەپێكرنێيە د ئەڤێ دانيشتنيدا نامەيا كولن پاول (1937 - 2021) وەزيرێ دەرڤەیێ ئەمريكا هاتە خواندن، تێدا پيروزباهیێن خۆ ئاراستەی گەلێ كورد كرن ب بوونەيا دەستپێكرن و دووبارە كاراكرنا پەرلەمانێ كوردستانێ[4]. ب ئەڤێ دانيشتنێ توركيا زۆر نيگەران و تورەبوو، چونكی ل ئەنقەرە ل كوچكا چانكايا يا سەروكاتيا كومارِيا توركيا كومبوونەكا بلەز يا سكێرتاريەتا ئەنجومەنێ ئەولەهيا نەتەوەی يا توركيا MGK (Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği) ب سەروكاتيا ئەحمد نەجدەت سيزەر Ahmet Necdet Sezer[5]. سەرۆك كومارێ توركيا لدور بريارا پەرلەمانێ كوردستانێ هاتە بەستن، كومبوون نامەيەكبوو بۆ واشنتون و هوشداريەكبوو دايە كوردان، دەربارەی ئەوێ بريارا لدور فيدراليێ دهێتەدان و تێكەزی لسەر هندێ كر كو نابيتن بريارا پەرلەمانێ كوردی ببيتە ئەگەرێ دروستبوونا دەولەتا سەربەخۆيا كوردی، بهيچ شێوەيەكێ ناهێتە قەبولكرن(Cumhuriyet Kazetesi, 5 Ekim 2002, SAYI 28122). هەر چەندە ل 2002/10/4 ل هولێرێ پەيڤداری پارتی ديموكراتی كوردستان خۆياكر، شاندەكێ وەزارەتا دەرڤەيا ئەمريكی ب سەروكاتيا رايان كروكەر جێگرێ بەرپرسێ بەشێ روژهەلاتا دور دگەل سەفيرێ ئەمريكا ل توركيا و ب ياوەريا ژمارەيەكا بەرپرسێن توركی، سەرەدانا كوردستانێ كربوون و دگەل مسعود بارزانی ل هەولێرێ و دگەل جەلال تەلەبانی ل سلێمانیێ دانشتبوون، پەيڤداری پارتی دياركر ئارمانجا شاندێ ناڤبری ژبۆ بەردەواميا گرنگيا باروودۆخێ دەڤەرێ و لايەنێن

سياسى و پاراستنا دەڤەرێ و پشتەڤانيا مروڤايەتيا گەلێ كوردستانێ بكەن(الشرق الاوسط، جريدة، 5 ابريل 2002، ع 8529). بهاتنا ئەڤى شاندێ بەرى دانيشتنا پەرلەمانێ كوردستانێ وەسا دياردبيتن كو توركيا دڤيا ئاگەهدارى وان بريارا و پێشاهاتێن پەرلەمانێ كوردستانێ بيت، ديسان دا دلنيابوونا پاراستنا ئێكپارچەيا ئاخا عيراقێ ژلايێ كورداڤە مسوگەر بكەتن.

كاركرنا پەرلەمانێ كوردستانێ و دەنگدان بۆ زامنكرنا فيدراليەتێ د ڕاگەهاندنا توركيدا دەنگڤەدانەكا زۆر هەبوو، ب تايبەتى تێكەز لسەر هندێ كربوو، دەمێ مسعود بارزانى، خۆياكرى "ئەم دەولەتا كورديا سەربەخۆ ناخوازين، ئەم پێگيرين ب ئێكپارچەيا ئاخا عيراقێ و پێدڤى ب هندێ ناكەتن دەولەتێن جيرانێ مە ژ هەبوونا مە بترسن و دڤێتن كورد، عەرەب، توركومان و ئاشورى پێكڤە ل عيراقەكا ديموكراسى و سەربەست و فيدراليدا بژين و ئەم ب پاراستنا ئەولەهيا سنوران دگەل هەڤسێێن جۆدا پێگيرين، ئەڤە نامەيەكا تايبەتبوو بۆ ئەنقەرە، هەروەسا تەلەبانى ژى د وتارا خۆدا دووپاتى لسەر ئێكپارچەيا ئاخا عيراقێ كر، پشت ڕاستكر كو كورد پشتگيريێ و داخۆزيا فيدراليەتێ دكەن ب ڕامانا پاراستن و ئێكپارچەيا ئاخا عيراقێ دگەهينيتن(Milliyet Kazetesi, 5 Ekim 2002, SAYI 19731).

د كونگرەكێ ڕوژنامەڤانيدا ل هەولێرێ كەنالێ CNN Turk پرسيارەكێ ئاراستەى بارزانى دكەتن تێدا دياردكەتن توركيا نيگەرانە و ژ بارودوخێ هەوە و د ترسيتن ببيتە ئەگەرێ دروستبوونا دەولەتاكا كورديا سەربەخۆ، هين بۆ توركيا چ دبێژن، بارزانى دياردكەتن "ئێكەتى و پارتى چەندين جارا يا ئاشكرا كرى بەرنامێ مە ئەوە، كو مە عيراقەكا ديموكراسى و پەرلەمانى فرە حزبى و فيدرالى دڤێتن، ئەم ناخوازين عيراقێ پارچە پارچە بكەين و ل عيراقێ جودا ببين، ئەڤە سياسەتا مەيە و ئەم بەرپرسين بەرامبەرى گوتنێن خۆ..."(هاتيە وەرگرتن ژ، برايەتى، روژنامە، 2002/10/5، ژمارە 3808).

دەربارەێ پروژە ياسايا فيدراليێ كەنالێ جەزيرە ێ قەتەرى ب بارزانى ڕادگەهينيتن كو گەلەك ل توركيا هەنە دياردكەن ئەو ڕەشنڤيسا ل پەرلەمانى، پارتى و ئێكەتى لدور فيدراليەتێ لسەر ڕێكەفتين، دوەلەتەكە ل ژێر چەترێ فيدراليەتيدا و ژ فيدراليەتێ زێدەترە لەورا توركيا ڕەتدكەتن، بارزانى بەرسڤێ ددەتن "ل ڕاستيدا بەرى هەمى تشتەكى ئەڤ كێشە كێشا عيراقێ و عيراقيانە، نە كێشا توركيايە ژلايەكێ ديترڤە ئەڤ پروژەيە ێ ئێخستيە بەردەست بۆ تويژ لسەركرنێ، ئەگەر ئەم عيراقێ دناڤبەرا خۆدا لسەر ئەڤى پروژەى ڕێكەفتين، ب ديتنا من مافێ توركيا و هيچ دەولەتەكا ديتر نينە دەستێوەردانێ تێدا بكەتن يان پەسەند بكەن يان ڕەتبكەن، ئەڤە پرسەكا عيراقيە و ئاريشەيەكا عيراقيە، دڤێتن بۆ مە عيراقيا بهێلن ئەم بخۆ دێ ئاريشێن خۆ چارەسەركەين و بێ دەستێوەردانا دەرەكى، دووبارەكەين هەر دەستێوەردانەكا دەرەكى ڕەتكەينەڤە ..."(هاتيە ڤەگوهاستن ژ، برايەتى، روژنامە، 2002/10/15، ژمارە 3817).

هەر ل ڤى دەميدا حيلمى ئوزكوك (Hilmi Özkök)[6]. سەروك ئەركانێ گشتيێ سوپايێ توركيا د سەرەدانەكاخۆدا ل سوفيا پايتەختێ بولگاريا دگەل جەنەرال نيكولا كوليڤ سەروك ئەركانێ سوپايێ بەلگاريا، سەبارەت ئوپەراسيونا چاڤەريكريا ئەمريكا بۆ سەر عيراقێ ڕاگەهاند، پێويستە لسەر توركيا ئێكپارچەيا و ئاسايشا سياسيا عيراقێ بپارێزيتن، هەر لسەر هەمان پرس، ئوغور زيال ڕاوێشكرێ بلندێ وەزارەتا دەرڤەيا توركيا ل 2002/10/7 ل ئەنقەرە دگەل روبێرت پێرسون باليوزێ ئەمريكا ل ئەنقەرە كومبوو، پەياما توركيا دەربارەى وان هێلێن سور ل جەم توركيا ل باكورێ عيراقێ گەهاندنە ئێدارا ئەمريكا، دياكر نابيتن بهيچ ڕەنگەكێ دەولەتەكا كوردى يا سەربەخۆ ل باكورێ عيراقێ بهێتە دامەزراندن، هەروەسا ئەگەر ئەمريكا هەر يا موكرە هێرشێ بكەتە سەر عيراقێ ل وى دەمى توركيا ڕێكێ نادەتن سوپايێ ئەمريكا برێكا پيادە دەربازى ناڤ ئاخا باكورێ عيراقێ ببيتن(Cumhuriyet Kazetesi, 8 Ekim 2002, SAYI 28125).

پشتى ماوەيەكێ روبێرت پێرسون ل سێيەمين كونفرەنسێ ئاسايشا روژهەلاتا دەريا ناڤەراست ئەوا ژلايێ سەنتەرێ ئوراسيا بۆ ڤەكولينێن ستراتيژى (ASAM) هاتيە ڕێكخستن، تێدا ناڤبرى وتارەك پێشكێشكر بۆ كێمكرنا مەترسى و نيگەريانيا توركيا بەرسڤا وەزارەتا دەرڤەيا توركيادا و ڕاگەهاند، نابيتن گورەپان بۆ كوردا بهێتە چولكرن و ئەمريكا دژى دەولەتا سەربەخۆيا كورديە ل باكورێ عيراقێ بهێتە دامەزراندن، نابيتن پێكهاتەك يان گروپەك لسەر كيستێ هندەكێن ديتر ڕولێ خۆ بگێرن بێ كو گرنگى ب پێكهاتێن ديتر نەهێتەدان و مافێ توركومانا ل عيراقا داهاتيدا دێ هێتە مسوگەركرن، هەروەسا نابيتن رولێ توركيا بهێتە پشتگوهخستن و ئەمريكا دەربارەى كێشا عيراقێ هيچ سوپرازەك بۆ توركيا نينە، چونكى ڕاوێژا هەڤبەشا بەردەوام دناڤبەرا ئەمريكا و توركيادا هەيە و رولێ توركيا دەربارەى ئەفغانستانى ناهێتە ژبيركرن، ب هەمان شێوە رولێ توركيا دەربارەى عيراقێ ژى ناهێتە ژبيركرن(Cumhuriyet Kazetesi, 17 Ekim

2002, SAYI 28134).

هەر ل هەمان دەمدا ئەجەڤیت ددیدارەکا ڕوژناما میللیەتدا ل 2002/10/13 هاتیە پارڤەکرن، ناڤبری خۆیاکریە ئەو ڕەشـــنڤیســـێ بارزانی و تەلەبانی ئامادەکری دهێتە پێشـــبینیکرن کو دەولەتەکا کوردیا ســـەربەخو بهێتە دامەزراندن، لەوما تورکیا ئەوی ڕەشـنڤیسی- قەبولناکەتن، ئەگەرێ دەستێوەردانا ئەمریکا ل عیراقێ گەلەکێ بهێزە، ئەم دژی شـەرینە بەلێ پێشـهات وەسـا دخوازن تورکیا بێ حەزا خو بەرەڤ شەریڤە بچیتن، ل وی دەمێ ئەگەر دەولەتا سەربەخویا کوردی ل باکورێ عیراقێ بهێتە دامەزراندن، لدور ئەڤی بابەتی تورکیا دێ دگەل ئەمریکا دانوستاندنا کەتن، دڤێتن ئەمریکا هەلویست و بوچوونا تورکیا ل دەڤەرێ بەرچاڤ وەربگریتن و بهەڤکاری خوێ ستراتیژی بزانیتن(Milliyet Kazetesi, 13 Ekim 2002 SAYI 19794). ڕەشـــنڤیســـێ ناڤبری بەحس ژێ دکر، هەردوو پروژە دەســـتورێن عیراقێ و هەرێما کوردســـتانێ بوون، ئێك- پروژە دەستورێ کومارێ عیراقا فیدرال بوو، دوو- پروژە دەستورێ هەرێما کوردستانێ بوو، د مادێ ئێکێدا یێ عیراقێدا هاتبوو، عیراق دەولەتا فیدرالیە سیستەمێ وێ کوماری دیموکراتی پەرلەمانیە، و مادێ ئێکێ هەرێما کوردســـتانیدا هاتبوو، هەرێما کوردســـتانێ هەرێمەکا فیدرالیا کومارێ عیراقیا فیدرالیە و ســـیســـتەمێ ســـیاسی کوماری پەرلەمانی دیموکراسیە(بو زێدەتر بنێرە، خەبات، جریدة ، 2002/10/11، ع 1099).

لەوما تورکیا تورەترلێهات، چونکی شـوکرو سینا گورەل وەزیرێ دەرڤە یێ تورکیا ڕاگەهاند، ئەگەر هەر ئوپەراســـیون هاتە ئەنجامدان، دبیتن پێدڤیبیتن تورکیا دەســـتێوەردانا ســـەربازی ل باکورێ عیراقێدا بکەتن(Cumhuriyet Kazetesi, 14 Ekim 2002, SAYI 28131). زۆر پێنەچوو وەزارەتا دەرڤە یا تورکیا ل 2002/10/18 ڕاگەهاند 12 هزار سەرباز بەشێ هەرە زۆرێ وان هێزا کوماندویە ب چەکێ گران و تانگ و زرێپوشـا ل سـنورێ دەڤەرا شـەرنەخێ ب ڕێکەفتینە، ب درێژهایا 10 کلیومەتارا دێ چنە ناڤ ئاخا باکورێ عیراقێ و دێ ل وێرێ بنەجهبن، ئارمانجا ئوپەراسـیونێ هاتە دیاکرن ب ئەڤی شـێوەی: تورکیا ئەو هەولێن گروپێن کوردی }پارتی دیموکراتی کوردســـتان و ئێکەتی نیشـــتانی کوردستان{ ددەن بو دەولەتا سەربخو دزانیتن، تورکیا وەك تەماشەکەر نابیتن دێ کونترولا پێشـــهاتێن باکورێ عیراقێ کەتن، گروپێن کوردی بەرژەوندیێن ئابوری و ئەولەهیا تورکیا بەرچاڤ وەرناگرن و دێ هەڤسەنگیا هێزێ ل دەڤەرێ تێکدەن، لەوما تورکیا ژ دەرڤەی ئیراداخو هیچ پێکهاتنەکا دیتر ل دەڤەرێ قەبولناکەتن، دیسان ل باکورێ عیراقێ 4000 چەکدارێن پەکەکێ هەنە ئەگەرێ هندێ هەیە کو جارەکا دیتر هێرشی بکەنە ســـەر تورکیا، ئێك ژ ئەگەرێن دیتر ئەوە دەمێ ئوپەراســـونا ئەمریکا بو ســـەر عیراقێ ڕوبدەتن دێ کوچبەر ســـنورێ تورکیا دەرباسـکەن، لەوما سـەرباز دێ ڕێگرێ کەن و دێ ناوچەیەکا ئارام ل باکورێ عیراقێ دامـەزرینن(Cumhuriyet Kazetesi, 19 Ekim 2002, SAYI 28136).

هەر د گەرماتیا گەف و گوریا تورکیا نێچیرڤان بارزانی ب ســـەروکاتیا شـــاندەکێ بلندێ پارتی دیموکراتی کوردســـتان ل 2002/10/23 ئەنقەرە دا ل فروکەخانا ئەسـەندوغا ڕاگەهاند، ئەم لسـەر داخوازا فەرمیا وەزارەتا دەرڤەیا تورکیا هاتینە ئەنقەرە و ئەم دخوازین پرســـا گەلێ کورد ل عیراقێ د چارچوڤێ عیراقەکا ئێککرتودا چارەسەر بکەین، لسەر ئەڤی شێوازی دانوستاندنا دێ دگەل تو ڕکیادا کەین، ئەم بەردەوام ڕێزێ ل ئێمناهی و ئاســایشــا دەوروبەرێن خو دگرین و ل دەه ســـالێن بوریدا پەیوەندیێن مە دگەل تورکیا باشـــبوون(برایەتی، روژنامە، 2002/10/24، ژ 3825). ئەم ئامادەینە گەرەنتیا داخوازیا تورکیا بکەین، چونکی ئەم داخوازا دەولەتەکا سـەربەخویا کورد ناکەین، دەربارەی چارەڤیسێ کەرکوکێ ناڤبری دیاکر، کەرکوك ژلاێ جوگرافیڤە بەشـەکە ژ کوردستانا عیراقێ بەلێ خەلکێ وێ بخو دێ بریارێ لسـەر چارەڤیسێ خو دەتن ڕاستە کەرکوك باژێرەکە بنەڤتێ یێ زەنگینـە، لێ بـدیتنـامـە نـەفـت ب پلەیا دووێ دهێتن(خەبات ،جریـدة، 2002/11/1، ع، 1102). سـەرەرایێ ئەڤێ چەندی بەلێ تورکیا هەر یا موکربوو لســەر گەف و هێرشـا دژی هەرێما کوردســتانێ، نەخاسمە دەمێ جورج بوش ســـەروکێ ئەمریکا گەڤێن لێدانا عیراقێ دکرن ڕاگەهاندی، هندەك بەرپرســێن هەڤسێن هەرێما کوردستانێ ب تایبەتی تورکیا لێدوانێن بێ بنەما و نەتەندروست دژی مەترسـیا دروسـتبوونا دەولەتا سـەربەخویا کوردی ل باکورێ عیراقێ ددەن، تورکیا ب ئاشـکرای دژاتیا خو ژ دروسـتبوونا دەولەت و قەوارەکێ کوردی ل عیراقێ دیارکریە، هەر چەندە بەرپرسێن کوردا چەندین جارا ڕاگەهاندیە ئەم دگەل ئێککرتنا ئاخا عیراقێدانە، نەمازە دەمێ سـەرکردێن کورد دگەل سـەرکردێن تورکدا کومدبوون بو وان دووپاتدکر کو کورد بەشـەکێ گرنگن ژ عیراقێ و ئێکپارچەیا ئاخا وێ دپارێزن، لێ تورکیا ب پێچەوانە تەماشـەدکر(الشرق الاوسـط، جريدة، 21 ابريل، 2002، ع 8545).

ل ڕاستیدا تورکیا لسەر هندێ یا ڕژدبوو کو هەمی هەولێن خوبدەتن شەر ل عیراقێ نەهێتە بەرپاکرن و هوکارێ سەرەکێ ترسا تورکیا ئەوبوو کو ڕێگریێتن ل هەر پێشهاتەك و ڕودانەکا بگریتن یێن دبیتە ئەگەرێ دروستبوونا دەولەتا کوردی، لدور ئەڤێ چەندێ روبێرت پیرسون بالیوزێ ئەمریکا ل ئەنقەرە ل 2002/10/24 خۆیاکر ل روژا بوریدا د پەیوەندیەکا تێلوفونیدا جورج بوش سەروکێ ئەمریکا دلنیای دایە ئەحمد نەجدەت سیزەر ل پشتی ئوپەروسیونا دژی عیراقێ، ئەمریکا ڕێکێ نادەت دەولەتەکا سەربەخۆیا کوردی ل باکورێ عیراقێ بهێتە دامەزراندن و بازێرێ کەرکوکێ بو کوردا بتنێ بجهنا هێلیتن، ئەم ئاگەهداری هەستیارێن تورکیاینە، دەربارەی پروژە دەستورێن عیراقێ و هەرێما کوردستانێ ناڤبری گوت ئەمریکا چ پەیوەندی پێڤە نینە(Cumhuriyet Kazetesi, 25 Ekim 2002, SAYI 28142).

ل ڕاستیدا تورکیا گەلەك دووپاتی لسەر نیازا کوردا دەربارەی ئارمانجا وان یا سیاسی ل عیراقێ دکر، لدور ئەڤێ مەبەستێ د هەڤدینەکا تایبەتا مسعود بارزانی دگەل کەنالێ CNNێ تورکیدا، دەربارەی دەولەتا سەربەخۆ یا کوردی، بارزانی بەرسڤ ددەتن، مە باوەری ب دوزا خۆ هەیە کو دوزەکا ڕەوایە لێ لسەر حسابا خەلکەکێ دیتر مە داخوازا مافێ خۆ نەکریە، دیارە مە وەکی هەر گەلەکێ دیتر ل ڤێ دەڤەرێ مافێ سەربەخۆ هەبیتن، بەلێ ئالوزیا بارودوخێ هەرێمی و نیڤ دەولەتی بەرچاڤ وەردگرین...، ئارمانجامە یا ڕوهنە ئەوژی چارەسەریا فیدرالیە د چارچوڤێ عیراقێدا و ئەم بەرفرەهیا دناڤبەرا حەز و شیانادا دزانین کا چەندە و دروشمەکێ بلند ناکەین کو ب دەستەڤە نەهێتن، بەلکو دێ دروشمەکێ بلندکەین کو ب دەستەڤە بهێتن، هەروەسا ئەم سەرکەشیێ ب چارەڤیسێ گەلێ خۆ ناکەین(خەبات، جریدە، 2002/10/25، ع 1101).

پشتی ئەڤێ دیدارێ محمد علی بیراند روژنامەڤانێ بەرنیاسێ تورکیا، خۆیا دکەتن دەربارەی سەربەخۆیێ بارزانی زۆر ب ڕوهنی ئەو ڕاستیە دووپاکرن [مەبەست ژێ دیدارا دگەل کەنالێ CNN تورك] و گوت سەربەخۆی ئارمانجامیا دوماهیێیە، لێ ل نوکە بارودوخ هند گونجای نین کو وێ داخوازێ بکەن، درێژە پێدەتن و دیاردکەتن ئایا باشتر نینە ل جهێ گەف و هەرەشەکرنێ تورکیا هاریکاریێ و پشتگیریێ ل باکورێ عیراقێ بکەتن، پێدڤیە تورکیا وێ چەندێ بزانیتن کو بزاڤێن ڕزگاریخۆازی ل دوژمنەکێ دگەرن کو ئێکگرتنێ بو خەلکێ خۆ چێبکەن و بەرەڤە بەرهنگاریێ پالبدەتن، ئەگەر تورکیا ب نیازە خۆ بکەتە دوژمنێ گەلێ کورد بلا لسەر هەلویستێ شەرخۆازیێ و هەرەشەکرنێ بەردەوامبیتن...، بەلێ باشتر ئەوە و پێدڤیە پەیوەندیێن تورکیا دگەل کوردستانا عیراقێ لسەر بنەمایێ هاریکاریێ و ڕێزگرتنا هەڤدوبیتن ئەڤەژی تاکە ڕێکا چارەسەریێیە بو باشبوونا پەیوەندیێن هەر دوولایاندا(برایەتی، روژنامە، 2002/10/23، ژ 3824).

هەولێن تورکیا بەردەمبوون بو ڕاوستاندنا ئوپەراسیونا سەربازیا ئەمریکا دژی عیراقێ، ل 2002/11/20 ل پراك پایتەختێ وەلاتێ چیك، د جڤینا لوتکەیا ناتودا جورج بو سەروکێ ئەمریکا و ئەحمد نەجدەت سیزەر سەروك کومارێ تورکیا کومبوون، ئێك ژ تەوەرێ سەرەکێ وان گفتوگوکرنبوو لسەر ئایندەیێ عیراقێ بوو، بوش سوزدا سیزەر کو کار بو پاراستنا ئێکپارچەیا ئاخا عیراقێ بکەن، بەرامبەردا سیزەر تێکەزی لهندێ کر کو تورکیا گرنگیەکا زۆر ب پاراستنا ئێکپارچەیا ئاخا عیراقێ و سەروەریا وێ ددەتن، ناڤبری دووپاتکر ئوپەراسیون دشێتن ببیتە ئەگەرێ نەسەقامگیریێ بو هەمی دەڤەرێ و ئەڤ بارودوخە دێ زیانەکا مەزن ل ئابورێ تورکیا گەهینیتن (Cumhuriyet Kazetesi, 21 kasim 2002, SAYI 28169). بێ گومان سیزەر دووپاتی لسەر هندێ کریە کو ئەمریکا ڕازیبکەتن کوردا ژ مافێ فیدرالیێ بێ پار بکەتن.

چونکی ئەوا جهێ سەرنجێبوو پشتی دانیشتنا دناڤبەرا بوش و سیزەردا، پلانەك هەبوو کو ئەمریکا دەست ژ پشتەڤانیا مافێ فیدرالیێ بو کوردان بەردەتن، هەر ژ بو ئەڤێ مەترسیێ جەلال تەلەبانی ل 2002/11/24 و مسعود بارزانی ل 25 ل هەمان مەه گەهشتنە پاریس، ژڤانێ کومبوونێ دگەل وەزیرێن ناڤخۆ و یێ دەرڤە و جاك شیراك (1932 - 2019) سەروك کومارێ فرەنسا هەبوو، ئارمانجا سەرکردێن کورد ئەبوو کو پشتەڤانیا فەرەنسا دەست خۆڤە بین ژبۆ بەرەڤانیکرنێ ژ مافێ فیدرالیێ د چارچوڤێ عیراقێدا، لدور ئەڤێ چەندێ سەیوان بارزانی نوینەرێ پارتی ل فەرەنسا و دکتور فوئاد معصوم نوینەرێ ئێکەتی ل لەندەن، خۆیاکرن لێدوانێن دلخوشکەر ژلایێ حکومەتا فەرەنساڤە هەنە کو جەخت لهندێ دکەن کو پێدڤیە چارەسەریا پرسا کوردی ل عیراقێ برێکا ئاشتیێ و دیموکراسیێ بهێتە چارەسەرکرن و ئاماژەبهندێ کرن، ئەمریکا ل ژێر فشارا لوبیێن ئیسرائیلی و تورکی، ب هێڤیە مافێ فیدرالیێ ب کوردێن عیراقێ نەدەتن، بەرپرسێن ئەمریکێ ئاماژەبهندێ دکەن پشتی گوهرینا دەستهەلاتا عیراقێ، دێ پرسا کوردی ل عیراقێ برێکا دیموکراسیێ هێتەچارەکرن بێ کو ئاماژە ب مافێ فیدرالیەتێ بو کوردا

بکەن(الشرق الاوسط، جريدة، 26 نوفمبر، 2002، ع 8764).

د سەرەدانا خۆدا ل 2002/11/27 بارزانی و تەلەبانی هەلویستێ کوردا ژ نویترین وەرارێن دەڤەرێ دیارکر و داخواز ژ فەرەنسا کر پشتەڤانیا دیموکراسیێ و فیدرالیێ ل عیراقێ بکەن(الحفو، 2012، 639). هەروەسا بارزانی ڕاگەهاند، هەر پلانەکا ئەمریکی سەبارەت قوناغا پشتی ژناڤبرنا سەروکێ عیراقێ صدام حسین رەتدکەین و هێزێن مە بەشداری د ئەوێ هەڤکاریا کو دێ دهێتە پێشبینیکری دگەل ئەمریکادا ناکەن، ئەگەر لێکتێگەهشتنەکا پێش وەخت لدور عیراقا داهاتیدا هەبیتن، بهیچ شێوەیەکێ رژێما صدام حسین ژناڤنابەین بێ کو رێکەفتن لسەر جهگێریا وی نەبیتن، لدور پاشەروژا عیراقێ ئەم پشتەڤانیا سیستەمێ پەرلەمانی فیدرالی دیموکراسی فرەحزبی دکەین، ئەم پلانا ئەمریکی یا پشتی ژناڤبرنا رژێما عیراقێ بۆ دەما ڤەگوهاستنێ بۆ سێ قوناغا ل ژێر میراتگریا سەربازی یان ل ژێر سەرکردایەتیا سەربازیا ئەمریکیدا بیت رەتدکەین(الشرق الاوسط، جريدة، 28 نوفمبر، 2002، ع 8766). بارزانی خۆیاکر پتریا بەرهەلستکاریا عیراقێ دگەل چارەسەریا فیدرالیێ دایە و دڤێتن واشنتون رێزێ ل بۆچوونا گەلێ عیراقێ بگریتن، فیدرالیەت دێ بیتە ئەگەرێ ئێکگرتنا عیراقێ و کێشێن کەڤن و ئالوز چارەسەرکەتن و ئێکەتیا سەروەریا عیراقێ دێ پاریزیتن(الشرق الاوسط، جريدة، 30 نوفمبر، 2002، ع 8768، برايەتی، روژنامە، 2002/12/1، ژ 3857). دیسان تەلەبانی خۆیاکر، باوەرناکەین تورکیا چ بەهانە هەبیتن کو هێزێن خۆ بهنێریتە عیراقێ، ژبەرکو دەولەتا کوردیا سەربەخۆ ناهێتە ڕاگەهاندن، تەلەبانی د بەرسڤا روژنامەڤانەکێ تورکدا، دیارکر ئەم ئاگەهدارین کو بەرپرسێن حکومەتا تورکیا حەسناکەن دەست تێوەردانی ل کوردستان عیراقێدا بکەن، سەرەرایێ هندێ ژی ئەم ئەنقەرە پشت ڕاست دکەین کو کوردێن عیراقێ داخوازا جودابوونێ ناکەن لەورا پێدڤی ناکەتن تورکیا بترسیتن(الشرق الاوسط، جريدة، 1 دیسمبر، 2002، ع 8769).

تەوەرێ سێیێ: دەستیری نەدانا سوپایێ ئەمریکا بۆ بکارئینانا ئاخا تورکیا دژی عیراقێ بۆ ڤەکرنا بەرەیێ باکوری.

دەما نێزیکبوونا ئوپەراسیوونا دژی عیراقێ ئەمریکا هەولێن زۆردان بۆ رازیکرنا ئەنقەرە بۆ دەستیردانا سوپایێ ئەمریکا بۆ بکارئینانا ئاخا وێ بۆ ڤەکرنا بەرەیێ باکوری، بەلێ سەروکاتیا کوماریا تورکیا ل دوماهیکا مەها تشرینا دووێ 2002 د بەیانەکیدا بۆ ئەمریکا دیارکر، هەلویستێ ئەنقەرە دەربارەی ئوپەرەسونا دژی عیراقێ یێ نەگورە، ئەڤ بریارە ل 2002/11/26 د کومبوونا بلندا سەروکاتیا کوماریدا هاتیەدان، پاشان هەر دوو دبلوماتکارێن ئەمریکی ولفوڤیتز جێگرێ وەزیرێ بەرەڤانێ و گروسمان جێگرێ وەزیرێ دەرڤە سەرەدانا تورکیا کربوون و پەیاما واشنتوان ب ئەنقەرە دابوو، کو ئەگەر تورکیا رێکێ ب ئەمریکا بدەتن بەرەیێ باکورێ عیراقێ ڤەکەتن و بەشداریا تورکیا د ئوپەرەسیونا دژی عیراقیدا، دێ ئەمریکا گەرەنتیا زیانێن تورکیا دەتن و رێکێ نادەتن دەولەتەکا سەربەخۆیا کوردی ل باکورێ عیراقێ بهێتە دامەزراندن، لێ پەیاما ئەنقەرە بۆ واشنتون دەربارەی سیاسەتا تورکیا بەرامبەری عیراقێ یا نەگورە، کو دڤێتن ئوپەراسیونا ئەمریکا لسەر بنەمایەکێ یاسای کودەنگیا نیڤ دەولەتی بیتن(Cumhuriyet Kazetesi, 1 Aralik 2002، SAYI 28179). دیسان هەمان شاندێ ئەمریکی ولفوڤیتز و گروسمان ل 2002/12/3 دووبارە سەرەدانا ئەنقەرە کرنەڤە، جودا جودا دگەل هەر ئێك عبدالله گول[7]. سەروك وەزیرانێ نوێ تورکیا و دگەل وەزیرێ دەرڤە و سەروکاتیا ئەرکانێ سوپایێ تورکیا کومبوون(Bayar,2020,107). دگەل رەجەب تەیب ئەردوگان (Recep Tayyip Erdoğan) سەروکێ پارتا دادو گەشەپێدان (Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) کومبوون کرن، شاندێ ئەمریکی هەمی هەولێن خۆدان کو تورکیا رازیبکەتن، لەوما دووبارە گرنتیا دانەمەزراندنا دەولەتا سەربەخۆیا کوردی و پرچەك نەکرنا هێزێن کوردی ب تورکیا دابوو و داخواز کربوو کو رێکێ بدەن کو 68 هزار سەربازێن ئەمریکی ب تورکیارا دەربازی عیراقێ ببن، دیسان پێشنیارکر 20 تا 40 سەربازێن تورکیا د ئوپەراسیونێدا بەشداربن، لێ د بەرامبەردا پەیاما تورکیا بۆ شاندێ ئەمریکی ئەوبوو، کو تورکیا هیچ بەرپرسایەتیەکا سەربازی ب ستوێ خۆڤە ناگریتن تا بریارا نەتەوێن ئێکگرتی (UN) نەهێتەدان، دەربارەی بکارهاتنا ئاخا تورکیا ژلایێ سوپایێ ئەمریکاڤە پێدڤی ب رازەمەندیا TBMM [پەرلەمان] هەیە(Cumhuriyet Kazetesi, 4 Aralik 2002، SAYI 28182). ل دەمێ دانوستاندنادا تورکیا داخواز ژ شاندێ ئەمریکا دکر کو ب دێژیا 30 کیلومەترا ل باکورێ عیراقێ لەشکەرێ تورکیا کونترولبکەتن داکو مەترسیا پەکەکێ ل دەڤەرێن سنورێ نەهێلن و رێگریێ ژ دروستبونا دەولەتا کوردیا سەربەخۆ بکەن(Bayar,2020,107).

سەرەرایێ ئەوان فشارێن نیڤ دەولەتی و هەریمی ب تایبەتی تورکیا کو ناکوکیا دناڤبەرا بەرهەلستکاریا عیراقیدا پەیدابکەتن و ببیتە ئەگەرێ هندێ کو چارەسەریا مافێ فیدرالیەتێ بۆ کوردستانێ د چارچوڤێ عیراقا داهاتیدا نەهێتە

بەرقەرارکرن، بەلێ سەر ئەنجام کونگرێ بەرهەلستکاریا عیراقێ ل 14-2002/12/16 ل لەندەن هاتە بەستن، تێدا بریارا مافێ فیدرالێ د چارچوڤێ عیراقەکا ئێککرتیدا بۆ هەرێما کوردستانێ پەسەندکر(بارزانی، 2022، 815 – 807).

پشتی ئەڤێ ڕودانێ، کومبوونا 2002/12/26 یا سکێرتاریەتا ئەنجومەنێ گشتیێ نەتەوەیێ تورکیادا (MGK) هاتە بەستن پاشان هاتە ڕاگەهاندن، ئەنقەرە و واشنتن لسەر ئەڤان خالا ڕێکەفتن ئێك: ڕێك ب دەولەتا سەربەخۆیا کوردی ل باکورێ عیراقێ ناهێتەدان، دوو: ئەگەر مافێ فیدرالیەت هەبیتن دێ تورکومان ژی هەمان پێگەهێ پارتی و ئێکەتی هەبیتن، سێ: ئەمریکا کوردا ب چەکێ گران چەکدارناکەتن و بهیچ شێوەیەکێ نابیتن پاریزگاری ژ پەکەکێ بهێتەکرن، دەربارەی ئوپەراسیونێ تورکیا سورە لسەر هەلویستێ خۆ دڤێتن د چارچوڤێ نەتەوێن ئێککرتیدا بریار بهێتەدان، سەبارەت داخۆزیێن ئەمریکا ژ تورکیا دێ ل سالا داهاتیدا بریارا دوماهیێ لسەر هێتەدان Cumhuriyet Kazetesi,17 Aralik 2002,SAYI 28205). سەرەرایێ هندێ کونگریسێ ئەمریکی ل 2002/10/11 بریارا ئوپەراسیونا دژی عیراقێ پەسەندکربوو، بێ کو نەتەوەیێن ئێککرتی لسەر بریارا ئوپەراسیونێ دژی عیراقێ ڕازیبیتن(النعیمي، 2009، 71).

هەر هەمان دەمدا ڕەجەب تەیب ئەردوگان بۆ مەبەستا دوماهیك هەلویستێ تورکیا ل 2002/12/27 سەرەدانا بولەنت ئارەنچ (Bülent Arınç) سەروکێ TBMM کر، ئەردوگان ڕاگەهاند تورکیا نەشێتن چ بریارا دەبارەی ئوپەراسیونا دژی عیراقێ جێبەجێبکەتن بێ کو ڕازەمەندیا نەتەوەیێن ئێککرتی لسەر نەبیتن، تورکیا ڕێکێ نادەتە هیچ سەربازەکێ ئەمریکی دناڤ ئاخا تورکیا دەربازی عیراقێ ببیتن بێ ڕازەمەندیا TBMM تورکیا بهێتە وەرگرتن (Cumhuriyet Kazetesi,17 Aralik 2002,SAYI 28205) .

پشتی ب دوماهیك هاتنا کونگرێ لەندەن، لسەر داخۆازا فەرمیا تورکیا بارزانی ل 2003/1/8 گەهشتە ئەنقەرە(خەبات، جریدە، 2003/1/10، ع 1111، الشرق الاوسط، جریدة، 9 ینایر 2003، ع 8808، برایەتی، ڕوژنامە، 9 کانونی دووەم 2003، ژ 3887). ئەڤ سەرەدانا پشتی وان گەڤ و لێدانێن و تێکچوونا پەیوەندیێن دناڤبەرا هەردوولایان هات، چونکی بارزانی بۆ داوی جار ل 7 ئەیارا 2001 سەرەدانا ئەنقەرە کربوو(Milliyet Kazetesi,9 Ocak 2003,SAYI 19734). پاشان ل 2003/1/10 دگەل عبدالله گول سەروك وەزیرێ تورکیا کومبوو(خەبات، جریدە، 2003/1/17، ع 1112، برایەتی، ڕوژنامە، 11 کانونی دووەم 2003، ژ 3888). و سێ پەیام ب تورکیا دان ئێك: ئاسایکرنا پەیوەندیا و چارەسەرکرنا ئاریشا و ڤەکرنا لاپەرەیەکێ سپی دگەل تورکیادا، دوو: بهیچ شێوەیەکێ هەرێما کوردستانێ بۆ تورکیا نابیتە هەرەشە، سێ: هیچ ئەگەرەك بۆ هاتنا سەربازێن تورکیا نینە و دروستکرنا دەڤەرەکا ئارام ل هەرێما کوردستانێ پێویست نینە(Cumhuriyet Kazetesi, 11 Ocak 2003, SAYI 28220).

ل ڕاستیدا ل ڤی ماوەیدا تورکیا گەهشتوو وێ باوەریێ کو ئوپەراسیونا ئەمریکا بۆ سەر عیراقێ یا حتمیە و هەر دێ ڕودەتن، لەوراکار دگەل هەولێرێ و بەغداد لسەر قوناغا پشتی ژناڤبرنا دەستهەلاتا بەغدا دکر، چونکی ل ئەڤی دەمێ نالەباردا، ل جیهانێ روژ بۆ ئوپەراسیونێ دهاتنە هەژمارتن، شاندەکێ حکومەتا تورکیا ب سەروکاتیا کورشات توزمەن (Kürşat Tüzmen) وەزیرێ دەولەتێ و دگەل 350 بازرگانا ل 2003/2/12 سەرەدانا بەغدا کر و دگەل تاها یاسین ڕەمەزان (1939 - 2007) جێگری سەروك کوماری عیراقێ کومبوو، پاشان د کونگرەیەکێ روژنامەڤانیدا تاها یاسین، پرسیار ژ ناڤبری هاتەکرن ئایا هەلویستێ عیراقێ سەبارەت ئەوێ ڤەکولینا وەزارەتا دەرڤەیا تورکیا دەستپێکری لدور مافێ خۆ د ڤەدیتنا نەفتا موصل و کەرکوکیدا چیە، تاها یاسین بەرسڤەکا توند دا، دیاکر ئەڤە کارێ خرابێ ئەمریکا و سەهیونیەتێ یە، باوەرناکەم تورکیا کارەکێ وەسا ئەنجابدەتن ئەگەر هەبیتن ژی دێ کارەکێ خراب ل پەیوەندیێن هەردوولایان گەهینیتن، پاشان کورشات دگەل صدام حسین سەروك کوماری عیراقێ کومبوو، صدام پەیامەکا زارەکی بریکا کورشات گەهاندە سیزەر و گول، کو تورکیا وەك ناڤبژیڤانیا جیهانێ ڕولێ خۆ بگێریتن، [مەست ژێ ئەوبوویە کو تورکیا هەولبدەتن کو ئوپەراسیون نەهێتە ئەنجامدان] هەر چەندە شاندێ تورکیا دووپاتی لسەر چارەسەریا دبلوماسی و ئاشتیانە دکر (Hürriyet Kazetesi, 13 Ocak 2003, SAYI 19710). دەربارەی نەفتنا عیراقێ ل 2003/1/6 یشار یاکیش (Yaşar Yakış) وەزیرێ دەرڤەیێ تورکیا پێشتر خۆیاکر، لدویڤ وان پەیمانێت مێژووی یێن تورکیا دگەل عیراقیدا هەین، دیاردبیتن کو تورکیا مافێ خۆ د دەڤەرێن دەولەمەندێن نەفتێ ل باکورێ عیراقێدا هەیە، ب وی مەرجی ئەگەر بەغدا د ڕەوشا شەریدا بیتن[8].

هەر لدور ئەڤێ چەندێ ڕوژناما جمهوریەت یا تورکی دڤیسیتن:

موصــل و کەرکوکێ تاکو نوکە ژی د بەرنامێ کارێ تورکیادا هەنە و دەســت ژێ بەردانادەت و ئالوزیەکا مەزن د بورێن ئابوری و ســیاسی و ســەربازیدا دروســتکرینە، ناڤەروکا ئەڤێ ئالوزیێ ژی بۆ وێ پیلانێ دزڤریتن یا دەســتهەلاتا روژئاڤایی ژ پێخەمەت نەفتی ل روژهەلاتا ناڤین پەیداکری، ب جهێلانا موصــل و کەرکوکێ بۆ عیراقێ، بەلێ بەرژەوەندیا تورکیا ل ئەڤێ دەڤەرێ کێم ناکەتن، هەروەســا ئاماژەبهندێ کریە کو بەریتانیا ب رێکا کومەلا گەلان ل ســالا 1926 ویلایەتا موصل ب عیراقێڤە نیساند، تورکیا ژی هیچ رێگەچارەیەك لبەرنەما، لەورا بنەچاریڤە رێکەفتنا 1926/6/5 دگەل بەریتانیادا واژوکر، بەرامبەری رێژا 10% ژ نەفتنا موصــل بۆ تورکیا بیتن لەوما موصــل بۆ عیراقێ بجهێلا[9]. ئەڤ رێژەیە دوماهیك جار ل سالا 1955 هاتە برین، ئەڤە چەندەژی ژبەر وێ نیازپاکیا عەدنان مەندەریس (Adnan Mendere) (1899 - 1960) سەروك وەزیرێ تورکیا بۆ عیراقێ نیشــاندای، دەمێ هاڤپەیمانا بەغدا هاتیە پێکئینان، ســەبارەت خەونا تورکیا بۆ کونترولکرنا ویلایەتا موصــل دەســتپێکێ هزرەك هەبوو بهێز و چەك بگرنەڤە، لێ ئــەتاتورك دگــەل ئــەڤێ بوچونێ نــەبوو، چونکی ئــەڤ هــەولە ل وی دەمی پێچەوانەیێ بەرژەوەندیێن تورکیا بوو، هەروەســا دەمێ شــەرێ کەنداڤی یێ دووێ رِودای، تورگوت ئوزال هــەولدا ب هــاریکاریا ئــەمریکا، موصـــل و کــەرکوکێ بگرنەڤە، لێ ئەڤ خەونە ســەر نەگرت، چونکی تورکیا دەرڤەی شــەری بوو، ب دیتنا ئەنقەرە کو بەریتانیا ب نارەوای ویلایەتا موصـــل داگیرکربوو، ژبەر هندێ بەردەوام تورکیا پێداگیرێ ژ مافێ خۆ ژ موصـــل دکەتن. (Cumhuriyet Kazetesi, 18 Ocak 2003، SAYI 28227).

وەکیا ئاشــکرا ل ئەڤی دەمی تورکیا د قوناغەکا هەســتیاردابوو ژلایەکێڤە داخۆازا چارەســـەریەکا دبلوماسی بۆ کێشـــا عیراقێ دکر ژ لایەکێ دیترڤە دزانی ئوپەراســیون تشــتەکێ حتمیە و ل ژێر فشــارێن ئەمریکا دابوو، ژبەرکو عبدالله گویــل ل مــەهــا کانونا دووێ 2003 دەربارەی داوی پێشـــهــاتێن عیراقێ، بۆ رەوایەتیدان ب پلانا تورکیا، گەشــتەکا بەرفرەه ئەنجامدا، ســەرەدانا هەر ئێك ژ ســـوریا، میسرـــ، ئوردن، ئیران و ســـعودیە کر، ئێك ژ وانا خالێن وی دگەل رایەدارێن وان وەلاتان تێکەزی لســەر کری، ئەگەر شــەر بەرپابوو، لەشــکەرێ تورکیا بۆ پاراستن ئەولەهیا دەڤەرێ و پاراستنا ئێکپارچەیا ئاخا عیراقێ، دێ دگەل سوپایێ ئەمریکا دەربازی باکورێ عیراقێ بیتن(Terkoğlu، 2009، 86- 85). و ل ئەنقەرە ل 2003/1/20 کومبوونەکا تایبەت دناڤبەرا حلمی ئوزکوك ســـەروك ئەرکانێ ســـوپایێ تورکیا و رێچارد مایرس Richard Myers ســـەروك ئەرکانێ ســـوپایێ ئەمریکادا، دەربارەی بکارئینا ئاخا تورکیا بۆ ڤەکرنا بەرەیێ باکوری بۆ ئوپەراسیونا دژی عیراقێ هاتە رێکخستن، سەروك ئەرکانێ تورکیا پێداگیری لسەر هندێ دکر کو 10 هزار ســـەربازێن ئەمریکی ل ناڤ ئاخا توکیا بهێنە بنەجهکرن، هەمان دەمدا ئەمریکا داخۆازا زێدەتردکر (Hürriyet Kazetesi, 21 Ocak 2003,SAYI 19718). هەروەســا ل 2003/1/23 ل ئەســتەمبولێ کونگرەیەکێ بەرفرەه بۆ وەزیرێن دەرڤەیێن وەلاتێن ســعودیە، ئوردن، مصرـ، ســوریا و ئیران دەربارەی پاشــەروژا عیراقێ هاتە رێکخســتن، تێدا دووپاتی لســەر هندێ دکر کو دڤێتن ئێکپارچەیا ئاخا عیراقێ بهێتە گەرەنتینەکرن، ب وێ رامانێ کو نابیتن دەولەتا کوردی ل عیراقێ بهێتە دامەزراندن(Biltekin، 2018، 90).

تورکیا دگەل کوردان ژی کار لســەر قوناغا پشــتی ژناڤبرنا دەســتهەلاتا عیراقی دکر، هــەولێن وێ بۆ هندێ بوون کو کوردان ئیحتوا بکــەتن و نیازا وان بزانیتن، چونکی بەری بەســـتنا کونگرێ دووێ یێ بەرهەلســـتکاریا عیراقێ ل هەولێرێ بریڤەبچیتن، جەلال تەلەبانی و نێچیرڤان بارزانی لســەر داخۆازا فەرمی ل 2003/2/5 گەهشــتنە ئەنقەرە، شــاندێ کوردی دگەل شــاندەکێ بلندێ حکومەتا تورکیا و شـــاندەکێ ئەمریکی ب ســـەروکاتیا زالمای خەلیل زادە نوێنەرێ بوش ســـــەروکێ ئــەمریکا ل 2003/2/6 ل ئــەنقــەرە کومبوون(خەبات، جریــدە، 2003/2/7، ع 1115). هەروەسا سەنان ئەحمد ئاغا سەروکێ بەرەیێ تورکمانی ژی ئامادەبوو، تورکیا چەند ئارمانج ژ ئەڤێ کومبوونێ هەبوون، ئێك: فیدرالیەتا کوردان پشــتی ژناڤبرنا دەستهەلاتا عیراقێ ژی دێ هەر بەشەکێ عیراقێ بیتن، دوو: نابیتن کەرکوك ببیتە بەشــەك ژ ســنورێ فیدرالیێ، ســێ: پشــتی نەمانا حکومەتا عیراقێ دڤێتن تورکومان رولێ خۆیێ سەرەکی هەبیت (Cumhuriyet Kazetesi, 5 Şubat 2003، SAYI 28245). گرنگە بهێتە روهنکرن ل ئەڤێ قوناغێدا ئەو ســـەردانێن فەرمیێن شـــاندێن کوردی بۆ تورکیا ئەنجامداین، چ رێکەفتن نە دهاتنەکرن، بەلکو پتر لســەر داخۆازێن تورکیا بوون خالا هەرە ســەرەکی پاراســتنا ئێکچارچەیا ئاخا عیراقێ و کەرکوك و موصـــل نابیتن بکەڤنە د ســـنورێ فیدرالیا کوردستانێدا.

ل دوماهیك پێشـــهاتدا یا نیزیکبوونا ژ ئەنجامدانا ئوپەراســـیونێ، ژ پێخەمەت، بکارینانا ئاخا تورکیا ژلایێ ســـوپایێ ئەمریکاڤە بۆ ڤەکرنا بەرەیێ باکوری دژی عیراقێ، ئەمریکا دەست پێشخەریەکا مەزن یا دراڤی پێشکێشی تورکیا کر، ب

ئەڤی شیوەی: 4 ملیار دولار ب پێشەكی وەك هاریكاری بهینەدان، 2 ملیار دولار بۆ كرینا پیدڤیێن سەربازی بهێنەدان، 10,6 ملیار دولار وەك قەرێن درێژخایەن ب قازانجەكێ كێم ب توركیا بهێنەدان، ل ڕاستیدا حكومەتا توركیا دخۆاست سودی ژ ئەڤێ دەست پێشخەریێ وەربگریت، لێ ب مەرج هەبوون، ئێك ئەو پێدڤیە 4 ملیار دولار ب توركیا بهێنەدان بێ كو ئەمریكا بزڤتەڤە بۆ ڕازەمەندیا كونگرێسێ ئەمریكی، دوو نابیتن هێزێن كوردی ب چەكێ گران بهێنە چەكداركرن، پاشان حكومەتێ ئامادەكاری بۆ پروژە یاسایەكێ دكرن بۆ ڕێكەپێدانا بكارئینانا ئاخا توركیا ژلایێ ئەمریكاڤە ,Milliyet Kezetesi, 24 Şubat) .SAYI 19871 2003)

هەر چەندە بەرێ پروژە بكەڤیتە دەنگدانێ، حلمی ئوزكوك سەروكێ ئەركانێ گشتیێ سوپایێ توركیا سەرەدانا عبدالله گول سەروك وەزیران كر، دەربارەی پروژە یاسایێ، ئوزكوك ب گول ڕاگەهاند، نابیتن لەزبهێتەكرن ژ تێپەراندنا پروژەیدا ئەگەر دلنیایێ ژ ئەمریكا نەهێتە وەرگرین ژ دوو لایاڤە، ئێك دەربارەی باكورێ عیراقێ گرنگە ئەمریكا ل دەمێ دانوستاندنا دگەل گروپێن كوردیدا [پارتی و ئێكەتی] داخۆازێن توركیا ب وان بگەهینتن و دلنیایێ وەربگریتن مەبەست ژێ پارێزگاریكرنا ئێكپارچەیا ئاخا عیراقێ، دوو نابیتن ئەمریكا چەكێ گران لسەر چەكدارێن كوردا دابەشبكەتن تایبەتی موشەكێن دژی فروكا، چونكی فرینا فروكێن عیراقێ ل وێ دەڤەرێ قەدەغەیە بفرن، ئەو موشەكە هەر دژی فروكێن ئەمریكا ژی ناهێنە بكارهاتن، كەواتە دێ ل دژی فروكێن توركیا بكارهێن(Milliyet Kezetesi, 24 Şubat, SAYI 19871 2003). سەرەرایێ ئەڤان گومان و هوشداریێن لەشكری، بەلێ حكومەتا توركیا ل 2003/2/27 پروژێ بكارهاتنا ئاخا توركیا ژلایێ هێزین بیانیڤە پێشكێشی_ TBMM كر داكو دەنگدان لسەر بهێتەدان، پاشان ل 2003/2/28 ئەنجومەنێ ئەولەهیا نەتەوەیا توركیا MGK لسەر هەمان پروژە كومبوون، وەكی دهاتە زانین حكومەتێ AKP پشتەڤانی ل پروژەی دكر(النعيمي، 75 ,2009).

پروژە یاسا ل 2003/3/1 ل TBMM ل دەمژمێر 10 سپێدێ ب ئامادەبوونا 533 ئەنداما دانوستاندن لسەر هاتەكرن، پشتی پتر ژ سێ دەمژمیرێن گەنگەشەكرنا توند دناڤبەرا ئەندامێن ئامادەبوویدا، پروژە د دەنگدانێدا هاتە ڕەتكرن، 264 دەنگ بەلێ، 250 دەنگ نەخیر و 19 دەنگێن بەتال هاتنەدان(Cumhuriyet Kazetesi, 2 Mart 2003، ,SAYI 28270 Milliyet Kazetesi, 2 Mart 2003، (SAYI 19877. بۆ دەربازبوونا پرژوەی ل دویف مادێ 96 دەستورێ توركیا و مادێ 146 یا پەیرەوێ ناڤخۆ یێ TBMM پێدڤی ب 267 دەنگا هەبوو، سەرجەمێ دەنگێن ئوپوزسیونێ یێن دژی پروژەی 179 بوون، 173 ژوانا ژ Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)) بوو(Hürriyet Kazetesi, 2 Mart 2003، SAYI 19758). هەروەسا 87 ئەندامێن AKP ب نەخیر دەنگدان، پشتی ڕەتكرنا پروژەی عبدالله گول خۆیاكر، دێ زیان ب توركیا گەهیتن، چونكی ب ئەڤی پروژە لەشكەرێ توركیا دشیا ب درێژاهیا 30 كیلومەترا دەربازی باكورێ عیراقێ بیتن، ئەگەر موصل و كەركوك كەفتبوونە د مەترسیێدا، دا توركیا دەستێوەردانی تێدا كەین(Star Kazetesi, 2 Mart 2003، SAYI 1453). دەنیز بایكال سەروكێ CHP دیاركر، TBMM یێ بوویە دەنگێ مللەتی توركیا شكومەندیا خۆ پترلێكر و حەز و هیڤیا سیاسیا مللەتی ل TBMM ڕەنگڤەدانا خۆ هەبوو Akşam) .Kazetesi, 2 Mart 2003, SAYI 2357)

ئێك ژ هوكارێن كو پروژە نەهاتیە پەسەندكرن، ژبەركو سەرەرایێ دەستیریدانا ئەمریكا، ڕێك ب هێزین بیانی ددا كو ئاخ و ئاسمانێ توركیا بكاربینن، هەروەسا ئەو پروژە یاسا یا ل روژا 2003/3/1 هاتیە TBMM جوداهی دگەل هەمان پروژێ بەرێ هەبوو، دەربارەی هەلویستێ ئەمریكا، پشتی پروژە یاسا هاتیە ڕەتكرن، روبێرت پیرسون بالوزیێ ئەمریكا ل ئەنقەرە سەرەدانا وەزارەتا دەرڤەكر یا توركیا كر و پەیاما ئیدارا ئەمریكا ب ئەنقەرە گەهاند، پاشان د كونگرەیەكێ روژنامەڤانیدا ناڤبری دیاكر، توركیا وەلاتەكێ دیموكراسیە بۆ 50 سالە هەڤپەیمانامەیە و هیڤیدارین بۆ 50 سالێن داهاتیدا هەر هەڤپەیمانا مەبیتن، ئەم چاڤەرێ بریارەكا گونجای بووین، نوكە ژی داخۆازێ ژ حكومەتێ دكەین جارەكا دیتر پروژەی ببەتە TBMM ڤە Star Kazetesi, 2 Mart 2003, SAYI) (1453. هەر ل ژێر فشارێن ئەمریكادا یەشار یاكیش وەزیرێ دەرڤەیێ توركیا ل ئەنقەرە ل 2003/3/2 خۆیاكر، حكومەت دێ بۆ جارا دووێ داخۆازێ ژ TBMM ڕێكێ ب هێزێن ئەمریكا بدەتن كو ئاخا توركیا دژی عیراقێ بهێتە بكارئینان(The New York Times, Newspaper, March 2, 2003). كولن پاول وەزیرێ دەرڤە یێ ئەمریكا پەیوەندیەكا تێلەفونی دگەل عبدالله گول ئەنجامدا سەبارەت پەسەند نەكرنا پروژە یاسای، ئاماژەبهندێ كر كو ئەمریكا ل هەلویستێ هەوە دگەهیتن و بریارا هەوە كاریگەریێ ل پەیوەندیێن دناڤبەرامەدا

ناکەتن، پێشنیارا دووێ ژ گول کر، گول داخۆیاکرن پێشنیارەکا د ماوێ یەك یان دوو رۆژدا سەرگەشیەکا سیاسیە، ل دوماهیێ پاول گوت ئەم دێ چارڤەرێ بریارا هەوە بین(Milliyet Kazetesi, 3 Mart 2003, SAYI 19878).

هەڤدەم دگەل پروژێ تورکیا یێ ڤەکرنا بەرەیێ باکوری بۆ ئوپەراسیونا دژی عیراقێ، بەرهەلستکاریا عیراقێ کونگرێ خۆیێ یێ دووێ ل رۆژێن 26-2/ 1-3/ 2003 ل باژێرێ پیرمام ل هەولێرێ گرێدان، د بەیاناخۆیا دوماهیکا کونگرەیدا دیارکر، هەر هێرشەکا لەشکەریا تورکیا بۆ سەر هەرێما کوردستانێ و دەستێوەردانا وێ دناڤ کاروبارێن عیراقێدا رەتکەین، دیسان دووپاتی لسەر شێوازێ سیستەمێ سیاسیێ عیراقێ کر کو پەرلەمانی و دەستوری و دیموکراسی و فرەحزبی و فیدرالی بیت(خەبات، جریده، 2003/4/29, ع 1126).

هەر لدور گەڤێن تورکیا و هنارتنا لەشکەری بۆ باکورێ عیراقێ، خۆپێشاندانەکا مەزن ل هەولێرێ دژی لەشکەر کێشیا تورکیا هاتە رێکخستن و سلوگانێن دژی تورکیا دهاتنە گوتن، د ناڤ جوش و هێجانیا خۆپێشاندەراندا ئالایێ تورکیا هاتە سوتن، ئەڤ وێنەیێ سوتاندنا ئالای بۆ رۆژەڤا راگەهاندنا تورکیا و دەستهەلاتا وی وەلاتی ب گشتی و لەشکەری ب تایبەتی زۆر تورەبوون و هەلویست وەرگرت، چونکی حلمی ئوزکوك ل 2003/3/3 دگەل عبداللە گول دانیشت دەربارەی پێشاتێن باکورێ عیراقێ راگەهاند، ژبەر پەسەند نەکرنا پروژە یاسایا بکارهێنا ئاخا تورکیا ژلایێ هەڤپەیمانا و هنارتنا لەشکەرێ تورکیا بۆ باکورێ عیراقێ، تورکیا توشی ئاریشێ بوویە، لەورا گرنگە رێکارەکا دیتر بهێتەدیتن بۆ هنارتنا لەشکەری بۆ باکورێ عیراقێ، ژبەکو بهیچ شێوەیەکێ تورکیا بەرگەیا دەولەتا کوردی ناگریتن، پێدڤیە رێگری ل وان هەولێن بۆ ژێرخانا دامەزراندنا دەولەتا کوردی ژی دهێنەدان بهێنەکرن گرتن (Cumhuriyet Kazetesi, 4 Mart 2003, SAYI 28272).

ل ئەڤێ رەوشا بەرتەنگدا تورکیا دڤیا ژێ قورتابیتن، لەورا عبداللە گول دەست ژ کارکێشا، پاشان ب زیترین دەم، رەجەب تەیب ئەردوگان ل 2003/3/14 حکومەتەکا دیتر دامەزراند و گول پوستێ وەزارەتا دەرڤە وەرگرت(Hürriyet Kazetesi, 15 Mart 2003, SAYI 19772). یەکەم کارێ حکومەتا نوی ئەنجامدای، ژبەر وان فشارێن ئەمریکا لسەر حکومەتێ هەی. پروژە یاسایی بکارهاتنا ئاسمانێ تورکیا ژلایێ هێزێن بیانی ڤە]هەڤپەیمانا نیڤ دەولەتی[و هنارتنا لەشکەرێ تورکیا بۆ باکورێ عیراقێ د ماوێ شەش هەیڤادا، هنارتە TBMM و ل 2003/3/20 دەنگدان لسەر هاتەکرن، 332 دەنگ بەلێ، 202 دەنگ نەخێر پروژە یاسا هاتە پەسەندکرن، ئارمانجا هنارتنا لەشکەری بۆ باکورێ عیراقێ، داکو پاریزگارێ ژ هەر رودانەکا کاریگەر و نەچاڤەرێ کری بهێتەکرن (Türkıye Büyük Millet Mecllsi, Cumhuriyet Kazetesi, 21 Mart 2003, SAYI 28289). هەولێرێ هەلویستەکێ توند هەمبەری ئەڤێ بریارا تورکیا وەرگرت، چونکی راگەهاندنا تورکیا دیارکر، ئێدارا هەولێرێ پەیامەك بەلاڤکریە تێدا داخواز ژ گەنجاکریە چەکێ دژی هاتنا لەشکەرێ تورکیا هەلبگرن و بەرەڤانیێ بکەن(Akşam Kazetesi, 2 Mart 2003, SAYI 2357). تورکیا نێزیکی 1500 لەشکەرێ خۆ ل دەڤەرا جوکورجە [چەلێ یا سەرب پارێزگەها جولەمێرگێڤە] یا سنوری دگەل عیراقێدا ئامادەکرن بۆ هنارتنە عیراقێ، بەلێ دەربارەی هەلویستێ ئەمریکا وەسا خۆیابوو کو دگەل چوونا لەشکەرێ تورکیا بۆ باکورێ عیراقێ نەبوو، چونکی دونالد رامسفیلد وەزیرێ بەرگریا ئەمریکا ل کونگرەیەکێ روژنامەڤانیدا ل واشنتون هەلویستێ وەلاتێ خۆ دووپاتکر کو مە ئاموژگاریا حکومەت و لەشکەرێ تورکیا کریە، ئەگەر ب وێ ژمارا لەشکری دەربازی باکورێ عیراقێ بیت، هەروەسا بەرپرسێن ئێدارا جورج بوش ئاماژەبهندێ کرن کو دانوستاندنێن دناڤبەرا ئەمریکا و تورکیا بۆ خۆاستا ئەنقەرە بۆ هنارتنا لەشکەری خۆ بۆ باکورێ عیراقێ شکەستن ئینایە (The New York Times, Newspepare, March 21, 2003) هەروەسا مسعود بارزانی ل 2003/3/8 ل پیرمام د کونگرەیەکێ روژنامەڤانیدا، ب توندی هەلویستێ هەرێما کوردستانێ لدور لەشکەر کێشیا تورکیا بۆ سەر هەرێما کوردستانێ رەتکر و دیارکر، هەولیستێ حکومەتا تورکیا ژلایەکێڤە یێ هەڤدژە دناڤەرا بەشدارینەکرن د لێدانا عیراقێدا بکەتن، ژلایەکێ دیترڤە دەستێوەردانێ دێ دناڤ کاروبارێن ناڤخۆیا هەرێما کوردستانێدا دکەتن(خەبات، جریدە، 2003/3/14، ع 1119)، دیسان خوپێشاندانێن جەماوەری یێن رەڤەندا کوردی ل دەرڤە مینا بەریتانیا دژی بریارا لەشکەر کێشیا تورکیا بۆ سەر هەرێما کوردستانێ دەستپێکرن و کاریگەریا خۆ هەبوو(خەبات، جریدە، 2003/3/7، ع 1118). هەر ل هەمان روژدا جورج بوش سەروکێ ئەمریکا ل 2003/3/20 شەر دژی عیراقێ راگەهاند(الشیخ أحمد، 2018، 90). شەرێ بەردەوامبوو تا دەمێ بوش سەروکێ ئەمریکا و دیك چینی جێگرێ وی ل 2003/4/9 ل کوچکا سپی ل واشنتون راگەهاند، دەستهەلاتا صدام حسین ل عیراقێ هاتە

ژناڤبرن(The New York Times, Newspepaer, April 9, 2003).

پشتی 11 ئەیلولا 2001 هەرێما كوردستانێ بوویە بەشەكێ سەرەكێ سیاسەتا توركیا، ب وێ رامانێ د ئایندەیدا دێ بیتە مەترسیەكا جدی، ب تایبەتی دەمێ ئەمریكا گەڤێن ژناڤبرنا دەستهەلاتا عیراقێ كرین، لەورا توركیا لسەر دوو پلانا كاردكر، ئێك توركیا هەمی هەولێن خۆدان كو شەر دژی عیراقێ بەرپانەبیت و تێكەزی لسەر ئێكپارچەیا ئاخا عیراقێ دكر، دوو ئەگەر هەر دێ شەر بەرپابیت، دڤێت توركیا كونترولا موصل و كەركوكێ بكەت، بۆ هندێ كو رێك ژ دامەزراندنا دەولەتا كوردی بهێتەگرتن، دیسان پارێزگاریێ ژ بەرژەوەندیێن خۆ یێن سیاسی و ئابوری بكەتن.

ئەنجام

1-پشتی رودانا 11 ئەیلولا 2001 ئەمریكا ژمارەیەكا وەلات و لایەن و رێكخرا لسەر ئاستێ جیهانێ دژی بەرژەوەندیێن خۆ زانین، عیراق ژی ئێك ژ وان وەلاتا بوو، ل سالا 2002 واشنتون كار بۆ ژناڤبرنا دەستهەلاتا بەغدا دكر، ئەڤ چەندە توركیا ب مەترسی لسەر بەرژەوەندیێن خۆ زانی، چونكی ب دیتنا توركیا دێ بیتە هوكارێ هندێ كو دەولەتا كوردی ل عیراقێ بهێتە دامەزراندن.

2-توركیا هەمی هەولێن خۆدان كو ئەمریكا ئوپەراسیونا دژی عیراقێ ئەنجام نەدەتن.

3-دەسپێكێ دناڤبەرا سالێن 2001 - 2002 هەم حكومەت هەم لەشكەرێ توركیا دژی ئوپەراسیونێ بوون.

4-بەلێ پشتی پارتا دادو گەشەپێدان AKP ل سالا 2002 دەستهەلات وەرگرتی و حكومەت پێكئینای، ژبەر وان فشارێن ئەمریكا ل توركیا دكرن، حكومەتا AKP پروژەیە یاسایایەك پێشكێشی پەرلەمانی كر كو دەستیرێ ب سوپایێ ئەمریكا بدەن كو ئاخا توركیا بكارینن بۆ ڤەكرنا بەرەیێ باكور دژی عیراقێ، بەلێ شبەر زالبوونا لەشكەرێ توركیا، ئەڤێ پروژەی سەركەفتن نە ئینا.

5- ژلایەكێ دیترڤە سوپایێ توركیا پروژەیەك هەبوو، ئەوژی مەرجێ ئەنقەرە بۆ دەستیردانا سوپایێ ئەمریكا، بەرامبەری هندێ ئەمریكا یا رازیبیت كو لەشكەرێ توركیا، هەر دوو بازێرێن موصل و كەركوكێ و دگەل هەرێما كوردستانێ داگیر بكەت، لێ سەركردایەتیا كوردی ب توندی دژی ئەڤێ پروژەیبوون هەوەرسا ئەمریكا ژی ئەڤ داخوازا توركیا رەتدكر، لەورا سەركەفتن نەئینا.

6-توركیا وەسا پێشبینی دكر، ئەگەر دەستیرێ ب سوپایێ ئەمریكا نەدەن كو ئاخا توركیا بكارینن، ئوپەراسیون ناهێتە ئەنجامدان، چونكی ب دیتنا ئەنقەرە هەردەما دەستهەلاتا عیراقێ هاتە ژناڤبرن دێ، ل وی دەمی ب پشتەڤانیا ئەمریكا و هەڤپەیمانا دەولەتا كوردی دێ هێتە دامەزراندن، پاشان دێ كاریگەریەكا راستەوخۆ لسەر كوردێن توركیا ژی كەتن، لەورا دەستیری ب سوپایێ ئەمریكا نەدا، بۆ ڤەكرنا بەرەیێ باكوری لسەر ئاخا توردكیا دژی عیراقێ.

پەراوێز

(1) خلیل تورگوت ئوزال ل سالا 1927 ل مەلاتیا ژدایكبوویە، ژبەر ئەركێ بابێ وی یێ فەرمانبەریێ، خاندنا خۆ یا سەرەتای و ناوەندی ل دەڤەرێن جودا جودا خواندیە، ل سالا 1950 ل زانكۆیا تەكنیكی یا ئەستەمبولێ ل فاكولیتی ئەندازیاریا كارەبێ دەرچوویە، ل سالا 1965 بوویە راوێژكارێ تەكنیكی تایبەت یێ سەروك وەزیران (سلیمان دیمیرل)، پشتی كودەتایا سالا 1971 دچیتە ئەمریكا وەك راوێژكارێ تایبەت ل بانكا نیڤ دەولەتی ل وەزارەتا پێشەساری كاركریە، پاشان دووبارە زڤریەڤە توركیا و دگەل سلیمان دیمیرل چەندین پوستێن جودا جودا وەرگرتینە ل حكومەتێدا، پشتی كودەتایا سالا 1980 ئێكبوو ژ دیارترین كەسێن سیاسی، پاشان ل سالا 1983 پارتا نیشتیمانی دایك دامەزراند و بۆ سەروكێ وێ، پاشان پارتا وێ ل هەلبژارتنێن هەمان سالدا زۆرینەیا دەنگا برن و ناڤبری وەك نوزەهەمین سەروك وەزیرێ توركیا هاتە هەلبژارتن، پاشان ل هەلبژارتنێن 1987 پارتا وی زۆرینەیا دەنگا دوبارە برنەڤە لەوما ناڤبری ل هەمان سال بۆ سەروك وەزیراڤە، پاشان ل سالا 1988 ل كونگرێ پارتا ناڤبری ئوزال ل هەولەكا تیرورکرنێدا ب بریندارى قورتال دبیتن، و ناڤبری دووبارە بۆ سەروكێ پارتێ ڤە، پاشان پوستێ سەوك كومارێ توركیا پشتی كەنان ئێڤرین ب بەتال مای، ئوزال وەك هەشتەمین سەروك كومارێ توركیا هاتە هەلبژارتن تا سالا 1993 ل ئەنقەرە مریە، خێزانا ئوزال دووپات دكەن كو هاتیە ژەهر خواركرن لەوما مریە، https://www.biyografya.com/biyografi/6153#.

(2) بولند ئەجەڤیت 1925/5/28 ل ستەمبولێ ژ دایكبوویە، ل قوتابخانێ ئێك ژ قوتابیێن زیرەك بوویە، ل سالا 1957 ل زانكویا هارڤارد بۆ ماوێ هەشت سالا زانسیتێن دەروناسی و كومەلایەتی و مێژوویا رۆژهەلاتا ناڤەراست خواندیە، هەر ل سالێن پێنجیادا دەست ب كارێ رۆژنامەڤانی كریە و د چەندین كوڤارا و روژنامادا بابەت ڤیسینە، وەكی گوڤارێن (فورم ئوزگور ئینسان، ئارایش و روژناما میللیەت)دا، ل سالا 1961 بوویە وەزیرێ كار، ل سالا 1972 بوویە سەروكێ پارتا گەلێ كوماری یا توركیا CHP، چوار جارا بوویە سەروك وەزیر 1974/6/26 تا 1974/11/21، 1977/6/21 تا 1977/7/21، 1978/6/5 تا 1979/11/12، 1999/6/11 تا 2002/11/19، ل دەمێ كودەتایا سەربازیا 1980 هاتیە ئەنجامدا بۆ ماوەیەكێ دهێتە زیندانیكرن پاشان بۆ ماوێ 10 سالان ژ كارێ سیاسی دهێتە هەلپساردن، ناڤبری د ژیێ 81 سالیدا ل 2006 مریە. https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/bulent-ecevit-kimdir-iste-/karaoglanin-hayat-hikayesi-5431116/amp.

(3) بەلێ دەمێ بارزانی ل 2003/1/10 ل ئەنقەرە دگەل دەنیز بایكال كومبووی، پاشان د كونگرەكێ روژنامەڤانیدا د پرسەكا روژنامەڤانەكیدا، ئایا بارزانی ئاماژەبهندێ كریە كو دێ كوردستانێ ل لەشكەرێ توركیا كەینە گورستان، بارزانی خۆیاكر من ئاماژە ب گوتنەكا هوسا نەكریە، Cumhuriyet Kazetesi, 27 Ocak, SAYI 28220.

---

(4) پەرلەمانی كوردستان بە كوی دەنگ رێككەوتنی واشنتن پەسەندكر و ئەركەكانی گرتە ئەستو، 2002/10/5، 3808، د بنەرەتدا ئەڤ پروژە بۆ یاسایا ژمارە 1 یا سالا 1992 برگە 2 مادێ 56 ل 1992/10/4 دزڤریتەڤە كۆ پەرلەمانێ كوردستانێ ب تێكرایا دەنگا بۆ چارەسەركرنا پرسا كوردی، فیدرالیەت د چارچوڤێ عیراقەكا دیموكراسی پەرلەمانی فرە حزبی پەسەندكر بوو، بەیاننامەی راگەیاندنی یەكێتی فیدرالی، ئەنجومەنی

نشـــتمـانی کوردســـتــانی عیراق 1992/10/4 هەولێر، بەلاوکراوەی ئەنجومەنی نیشـتمانی کوردسـتانیی کوردسـتانی عیراق، پروتوکولەکانی 1992، بەرگی سـێیەم، چاپی یەکەم، 1997، ل 201 - 206

(5) سـیزەر ل سـالا 1941 ل باژێرێ ئەفیونکاراهیسـارا Afyonkarahisar ل وەلاتێ ژ دایکبوویە، ل سـالا 1962 باکالوریس ل فاکولتیا یاسـایا ل زانکویا ئەنقەرە وەرگرتیە، ل سـالا 1978 ماستەر زانکۆیا ئانقیرا وەرگرتیە، دناڤبەرا سـالێن 1983 - 1988 ئەنـدامێ دادگەهـا دەســتوریـا توركیـا بوو، دناڤبەرا ل سالێن 1988 – 1998 سەروکێ دادگەهـا ناڤبرییوو، پاشـان دناڤبەرا سـالێن 2000 – 2007 سـەروکێ کوماری تورکیـابـوو، [Ahmet Necdet Sezer kimdir? Ahmet Necdet Sezer kaç yaşında ve hangi partiden? İşte hayatı (aydinlik.com.tr)].

(6) ئوزکوك ل سـالا 1940 ل باژێرێ مانیسـا ل تورکیا ژ دایکبوویە، ل سالا 1957 ئامادەیا سـەربازی خواندیە، ل سالا 1961 قوتابخانا توپخانە دەرچوویە، ل سـالا 1972 ئەکادیمیا سـەربازی دەرچوویە، ل سـالا 1984 پلا وی هاتیە بەرزکرن بوویە عەمید، ل سـالا 1992 پلا لیوا ڕوکن وەرگرتیە، ناڤبری وەك فەرمـانـدەیەکێ تورك ل بـارەگـایێ نـاتو ل بروکسـل خزمەتکریە و ل پـاشـان وەك فەرمـانـدێ فەوجـا حەفت دەسـتبکاربوویە، ل 2002/8/30 بوویە سـەروك ئەرکانێ گشـتیێ سـوپایێ تورکیا و ل 2006/8/28 هاتیە خانەنشینکرن [Hilmi Özkök Biyografi.info].

(7) گول ل سالا 1950 ل باژێرێ کایسـەری ل تورکیا ژ دایکبوویە، ل سالا 1971 بروانااما ماسـتەرێ د بسـپوریا ئابوریدا ل زانکویا ئەسـتەمبولێ وەرگرتیە، هەروەسـا ل سـالا 1983 باوەرناما دکتورایێ د هەمان بسـپوری و هەمان زانکۆیا ناڤبری وەرگرتیە، دناڤبەرا سـالێن 1983 – 1991 وەك ئابوریناس ل بانکا گەشـەپێدانا ئیسـلامی ل باژێرێ جەدە ل وەلاتێ سعودیە کارکریە، ل سالا 1991 لسەر پشکا پارتا رەفا Rafa و دووبارە ل سالا 1995 بوویە ئەندامێ پەڵەمانێ تورکیا، پاشـان ل سالا 1996 تا 1997 لسەر پشکا پارتا فەزیلەت وەزیرێ دەولەتێ بوویە، ل سالا 2001 دەستەیێ دامەزرێنەرێ AKP پارتا داد و گەشـەپێدان بوویە، دناڤبەرا 2002 - 2003 سـەروك وەزیرانێ تورکیا بوو، پاشـان ل 14 ئادارا 2003 – 28 ئابا 2007 وەزیرێ دەرڤەیێ تورکیا بوو، پاشـان دناڤبەرا سـالێن 2007 -- 2014 یازدەهەمین سـەروکێ کـومـارێ تـورکـیـا بـوویە، https://www.allaboutturkey.com/abdullah_gul.html، 2003/1/3.

(8) دەربارەی ئەڤێ چەندێ ل 2003/1/6 یشـار یاکیش وەزیرێ دەرڤەیێ تورکیا خۆیاکر، لدویڤ وان پەیمانێن مێژووی یێن تورکیا دگەل عیراقیدا هەین، دیاردبیتن کو تورکیا مافێ خۆ د نەفتا دەڤەرێن دەولەمەندێن نەفتێ ل باکورێ عیراقیدا هەیە، ب وی مەرجێ ئەگەر بەغدا د رەوشا شەریدا بیتن، الشرق الاوسگ، جريده، 7 ينایر 2003، ع 8806.

(9) نەفتا موصـل هەر ب رێکەفتنا 5 غزیرانا 1926، رێژا 10% ب کومپانیا نەفتا تورکیا هاتەدان بۆ ماوێ 25 سـالا، بەرامبەرا تورکیا دان پێدان ب موصل ڕ وەك بەشـەکێ دەولەتا عیراق بیتن، بۆ زێدەتر بنێرە، الدكتور فاضل حسين، مشكلة الموصل، مطبعة الرابطة، (بغداد - 1955)، ص241.

ليستا ژێدەرا

ژێدەر ب زمانێ کوردی:

1- بارزانی، مسـعود بارزانی، (2022)، و بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد، بەرگی پێنجەم، ڕاپەڕین و دەرفەت و ئاستەنگەکان 1991 -- 2002، چاپخانا ڕۆکسانا، هەولێر.

2- پارك، بیل، (2010)، سیاسەتی تورکیا بەرامبەر بە باکوری عێراق، وەرگێران لە عەرەبییەوە، بەرزانی مەلا تەها، چاپخانەی چوارچرا، سلێمانی.

3- ژنون، م.م. عمر هاشم، (2018)، السياسه الخارجيه التركيه تجاه اقليم كوردستان العراق خلال (2003 - وافاقها المسـتقبليه، گوڤارا زانکۆیا دهوك، المجلد 22، العدد1، چاپخانا پارێزگەها دهوکێ، دهوك.

ژێدەر ب زمانێ عەرەبی:

1- النعيمي، لقمان عمر محمود، (2009)، تركيا فی الاسـتراتيجية الامريكية المعاصرة، (1991 - 2007)، دار ابن الاثير للطباعة والنشر جامعة الموصل، موصل.

2- بتروسيان، وهرام، (2008) سياسة تركيا تجاه كوردستان العراق وامريكا 1991 - 2003، ترجمة عن الفارسية، نزار ايوب گولی، مطبعة جامعة دهوك، دهوك.

3- ذنون، م.م. عمر هاشم، (2018)، السياسة الخارجية التركية تجاه اقليم كوردستان العراق خلال (2003 - وافاقها المسـتقبليه، گوڤارا زانکۆیا دهوك، المجلد 22، العدد1، چاپخانا پارێزگەها دهوکێ، دهوك.

4- أوغلو، احمد داود، (2011) العمق الاستراتيجي، "موقع تركيا ودورها فی الساحة الدولية"، ترجمه محمد جابر وطارق عبداجليل، الدار العربية للعلوم ناشرون ومركز الجزيرة للدراسات، الطبعة الثانية، الدوحة.

5- الخفو، غانم محمد، (2012)، من يوميات وسـائل الاعلام تجاه القضـية العراق عشية الاحتلال اذار -- نيسان 2003 " نصوص وثائقية مختارة"، دار ابن الاثير للطباعة والنشر جامعة الموصل، موصل.

6- الشـيخ أحمد، حمود رفيق محمود، (٢٠١٨) الاحتلال الامريكي للعراق (2003-2011م)، رسـالة الماجستير غير منشـور، كليه الاداب، الجامعة الاسـلامية- غـــزه، فـــلـســطـــين.

ژێدەر ب زمانێ تورکی:

1- Mustafa Aydın, Nihat, Nesihan Kaptanoğlu, Riskler Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği Ve Türkiye, Basım TEPAV, (Ankara - 2007)

2- .Sarhat Erkmen, Türkiye'nin kuzey Iraq Politikasi, ASAM Orta Doğu Aaştırmarlar, Dergi, Avrasya Dosyasi, Masası Jeopolitik Özel, (Ankara - 2002) cilt 8, Sayi 4

3- .Özlem Kayhan Pusane, Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında değişim: Turgut Özal ve Tayyip Erdoğan dönemleri karşılaştırmalı analizi,Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 14, Sayı 56,(İstanbul-2017).

4- Ramazan Karaçoban, 1Mart Tezkeresinden Bugüne Türkiye'nin Kuzey Irak Politikalari Iv. Türkiye Lisansüstü Çalimalari Kogresi -Bildiriler Kitabi II,kutahya 14-17 Mayis 2015

5- Murat Bayar,Türkiye'de Diş Politika Karalarının Şekillenmesinde Kültür Olgusunun Etkisi Kuzey Iraq Meselesi Ve Suriye iç Savaşı Örnek Olaylari (2005-2012),

T.C. Sakaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, (Sakarya -2020)

6- Abdulkadir Biltekin, 2003 Irak Işgalinden sonra Türk Diş Politikasında Kuzey Iraq Kürtleri, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ufuk Üniversitesi, (Ankara – 2018)

7- Barış Terkoğlu, 1991'den 2003'e Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası, Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Araştirmaları Enstitüsü, Ortadoğu Siyasi Tarihi Ve Uluslararası ilişkiler Anabilim Dalı, (istanbul-2009)

8- Türkıye Büyük Millet MeclIsİ, Bu Karara Ait Tutanaklar, 20/3/ 2003, Karar 763

رۆژنامە ب زمانێ كوردى:

1- برايەتى (روژنامە)، 2002/8/7، ژ 3758.

2- برايەتى (روژنامە)، 2002/8/21، ژ 3770.

3- برايەتى (روژنامە)، 2002/8/25، ژ 3773.

4- برايەتى (روژنامە)، 2002/9/3، ژ 3781.

5- برايەتى (روژنامە)، 2002/10/5، ژ 3808.

6- برايەتى (روژنامە)، 2002/10/15، ژ 3817.

7- برايەتى (روژنامە)، 2002/10/24، ژ 3825.

8- برايەتى (روژنامە)، 2002/12/1، ژ 3857.

9- برايەتى (روژنامە)، 9 كانونى دووەم 2003، ژ 3887.

10- برايەتى (روژنامە)، 2002/10/23، ژ 3824.

11- برايەتى (روژنامە)، 11 كانونى دووەم 2003، ژ 3888.

12- كوردستانى نوێ، (روژنامە)، 2002/2/9، ژ 2679.

13- كوردستانى نوێ، (روژنامە)، 2002/3/10، ژ 2701.

14- كوردستانى نوێ (روژنامە)، 2002/1/23، ژ 2665.

رۆژنامە ب زمانێ عەرەبى:

1- خەبات، (جريدة)، 2003/3/14، ع 1119.

2- خەبات، (جريدة)، 2003/3/14، ع 1119.

3- خەبات، (جريدة)، 2003/3/7، ع 1118.

4- خەبات (جريدة)، 2002/8/23، ع 1092.

5- خەبات (جريدة)، 2002/10/11، ع 1099.

6- خەبات (جريدة)، 2002/10/25، ع 1101.

7- خەبات (جريدة)، 2002/11/1، ع 1102.

8- حەبات (جريدة)، 2003/4/29، ع 1126.

9- حەبات (جريدة)، 2003/1/10، ع 1111.

10- خبات (جريدة)، 2003/1/17، ع 1112.

11- خبات (جريدة)، 2003/2/7، ع 1115.

12- حەبات (جريدة)، 2003/4/29، ع 1126.

13- الشرق الاوسط، (جريدة)، 26 نوفمبر، 2002، ع 8764.

14- الشرق الاوسط، (جريدة)، 26 نوفمبر، 2002، ع 8764.

15- الشرق الاوسط، (جريدة)، 28 نوفمبر، 2002، ع 8766.

16- الشرق الاوسط، (جريدة)، 30 نوفمبر، 2002، ع 8768.

17- الشرق الاوسط، (جريدة)، 1 ديسمبر 2002، ع 8769.

18- لشرق الاوسط، (جريدة)، 9 يناير 2003، ع 8808.

19- الشرق الاوسط، (جريدة)، 21 ابريل، 2002، ع 8545.

20- الشرق الاوسط، (جريدة)، 5 ابريل 2002، ع 8529.

رۆژنامە ب زمانێ توركى:

1- Cumhuriyet Kazetesi, 1 Ocak 2002, SAYI 27845.

2- Cumhuriyet Kazetesi, 17 Ocak 2002, SAYI 27861.

3- Cumhuriyet Kazetesi, 15 Temmuz 2002, SAYI 28040.

4- Cumhuriyet Kazetesi, 27 Ocak 2002, SAYI 28220.

5- Cumhuriyet Kazetesi, 22 Ağustos 2002, SAYI 28078.

6- Cumhuriyet Kazetesi, 3 Ekim 2002, SAYI 28120.

7- Cumhuriyet Kazetesi, 2 Ekim 2002, SAYI 28119.

8- Cumhuriyet Kazetesi, 3 Ekim 2002, SAYI 28120.

9- Cumhuriyet Kazetesi, 4 Ekim 2002, SAYI 28121.

10- Cumhuriyet Kazetesi, 6 Eylül 2002, SAYI 28093.

11- Cumhuriyet Kazetesi, 5 Ekim 2002, SAYI 28122.

12- Cumhuriyet Kazetesi, 8 Ekim 2002, SAYI 28125.

13- Cumhuriyet Kazetesi, 17 Ekim 2002, SAYI 28134.

14- Cumhuriyet Kazetesi, 14 Ekim 2002, SAYI 28131.

15- Cumhuriyet Kazetesi, 19 Ekim 2002, SAYI 28136.

16- Cumhuriyet Kazetesi, 25 Ekim 2002, SAYI 28142.

17- Cumhuriyet Kazetesi, 21 kasim 2002 ،SAYI 28169.

18- Cumhuriyet Kazetesi, 1 Aralik 2002 ،SAYI 28179.

19- Cumhuriyet Kazetesi, 4 Aralik 2002 ،SAYI 28182.

20- Cumhuriyet Kazetesi, 27 Aralik 2002 ،SAYI 28205.

21- Cumhuriyet Kazetesi, 28 Aralik 2002 ،SAYI28206.

22- Cumhuriyet Kazetesi, 11 Ocak 2003 ،SAYI 28220.

23- Cumhuriyet Kazetesi, 5 Şubat 2003 ،SAYI 28245.

24- Cumhuriyet Kazetesi, 18 Ocak 2003 ،SAYI 28227.

25- Cumhuriyet Kazetesi, 2 Mart 2003 ،SAYI 28270.

26- Cumhuriyet Kazetesi, 4 Mart 2003 ،SAYI 28272.

27- Cumhuriyet Kazetesi, 21 Mart 2003 ،SAYI 28289.

28- Hürriyet Kazetesi, 13 Ocak 2003 ،SAYI 19710.

29- Hürriyet Kazetesi, 21 Ocak 2003 ،SAYI 19718.

30- Hürriyet Kazetesi, 2 Mart 2003 ،SAYI 19758.

31- Hürriyet Kazetesi, 15 Mart 2003 ،SAYI 19772.

32- Milliyet Kazetesi, 5 Ekim 2002, SAYI 19731.

33- Milliyet Kazetesi, 13 Ekim 2002 SAYI 19794.

34- Milliyet Kazetesi, 24 Şubat 2003 ،SAYI 19871.

35- Milliyet Kazetesi, 9 Ocak 2003 ،SAYI 19734.

36- Milliyet Kazetesi, 26 Şubat 2003 ،SAYI 19873.

37- Milliyet Kazetesi, 2 Mart 2003 ،SAYI 19877.

38- Milliyet Kazetesi, 3 Mart 2003 ،SAYI 19878.

39- Star Kazetesi, 2 Mart 2003 ،SAYI 1453.

40- Star Kazetesi, 2 Mart 2003 ،SAYI 1453.

41- Akşam Kazetesi, 2 Mart 2003 ،SAYI 2357.

42- Akşam Kazetesi, 2 Mart 2003 ،SAYI 2357.

رۆژنامە ب زمانێ ئنگلیزی:

1- The New York Times, Newspaper, April 9, 2003.

2- The New York Times, Newspaper, March 2, 2003.

3- The New York Times, Newspaper, March 21, 2003.

مالپەرێن ئەنتێرنێتێ:

1- ،https://www.biyografya.com/biyografi/6153#.

2- https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/bulent-ecevit-kimdir-iste-karaoglanin-hayat-hikayesi-5431116/amp/

3- Ahmet Necdet Sezer kimdir? Ahmet Necdet Sezer kaç yaşında ve hangi partiden? İşte hayatı (aydinlik.com.tr).

4- Hilmi Özkök Biyografi.info.

5- https://www.allaboutturkey.com/abdullah_gul.html.